

HMOTNÁ KULTURA A PROJEVY MENTALITY VENKOVSKÉ SPOLEČNOSTI (JIŽNÍ ČECHY, 17.–18. STOLETÍ)

JOSEF GRULICH – PAVEL MATLAS

Material culture and the manifestations of mentalities of the village society (South Bohemia, 17th to 18th century)

Abstract: The text focuses on the problem of the material culture of the village in the seventeenth and eighteenth century. However, the main goal was not to reconstruct the complete material furnishings of the village homestead. This represents just one of the possible ways for approaching the inner spiritual life of the village population. The text is based on the empirical research of the archival sources. The archival information was subsequently confronted with the results of older scientific works with the same objectives. The text is composed as a case study based on the sources coming from four dominions of South Bohemia (Třeboň, Hluboká nad Vltavou, Protivín and Orlík nad Vltavou). As a main point of departure from the point of view of the heuristic were used inheritance inventories, supplemented by documents from the area of criminal law. From the point of view of the method, the work can be classified as microhistory. It makes use especially of the reflexive approaches of historical anthropology; in the realm of theory, it draws upon the “history from below” concepts. Even though the text is not purely regional study, the authors do not aim to generalizations in the first place. They are well aware of the fact that the validity of some partial information cannot be carried over mechanically to other ethnographical areas.

Key words: village, villein, material culture, mentalities, Early Modern Era, South Bohemia.

Úvodem

Hmotná kultura (Petráň 1995) představuje jedno z nosných témat, kterými se česká historiografie již dlouhodobě zabývá. Je zkoumána ve vztahu k šlechtickému, měšťanskému (Bůžek 2001; týž 2004; týž 2005; Bůžek – Bůžková – Stejskalová

1990a; tíž 1990b), duchovenskému (Ryantová 2007a) i vesnickému prostředí (Cerman – Luft 2005: 353–367; Mikulec 1990; Macháčová – Matějček 2001; Grulich 2002; Velková 2007). Venkov nejčastěji přibližují etnografické studie, které od výzkumu jednotlivých složek hmotné kultury, např. oděvu (Petráňová 1994; Svobodová 1981; táž 1966) nebo nábytku (Kramařík 1971; Petráňová – Vařeka 1987), dospívají k zobecňujícím závěrům (Hanzal 1963; Vařeka – Petráňová – Plessingerová 1988).

Cílem tohoto příspěvku není etnografická rekonstrukce movitého vybavení poddanských usedlostí.¹ S použitím historické antropologie (Dressel 1996; Dülmen 2002; Medick 2002; Süßmuth 1984; Tanner 2004; Winterling 2006; srov. Nodl – Tinková 2007), zvláště reflexivních přístupů, se snaží v mikrohistorické rovině (Grulich 2001; týž 2008: 35–65; Medick 1994; Petráň 2003; Schlumbohm 1998) přiblížit mentalitu (Ryantová 2007b) venkovského obyvatelstva. Jak vesnická společnost vnímala předměty každodenní potřeby? Co naplňovalo pojem bohatství? Jaký význam byl přičítán hromadění majetku? Mohl sloužit ke společenské reprezentaci?

Na příkladu vesnické domácnosti bylo zkoumáno, do jaké míry se období ekonomické prosperity mohlo projevit ve zvýšeném počtu evidovaných věcí. U některých předmětů byly zjišťovány okolnosti jejich využití nebo vlastnictví. Na příkladu dobytka bylo ověřováno uplatňování osobních a rodinných strategií souvisejících s cíleným rozšiřováním rodinného jmění. Zjištěné skutečnosti byly konfrontovány s teoretickými koncepty komunalismu, vycházejícího z německého pojetí „dějin zdola“ a akulturačních teorií, které předpokládají přejímání různých kulturních vzorů pouze směrem od vyšších k nižším společenským vrstvám (Blickle 1986; Schilling 1997; Schmidt 1995).

Pramenná základna

Studium hmotné kultury představuje jednu z cest, jak proniknout do mentality venkovského obyvatelstva (Burke 2005; týž 2006). Písemnosti, které nejlépe vyprávějí o myšlenkovém světě a životě pisatelů, bývají zpravidla označovány jako prameny osobní povahy (Hrdlička 2003). Do uvedené skupiny se řadí nejrozumnější písemnosti soukromého charakteru, zejména deníky, autografie a memoáry, jejichž autory však byli většinou příslušníci vyšších společenských vrstev. Nejstarší selské kroniky pocházející ze 16. století jsou v nejhodnotnější míře doložitelné pro dnešní Šlesvicko-Holštýnsko a sousední Dánsko (Hopf-Droste 1982; Hopf-Droste 1989; Poulsen 1992). Právě zde se na jejich vzniku podílelo svobodné a velmi bohaté rolnictvo, které profitovalo z chovu dobytka. Další prameny soukromé povahy ze selského prostředí jsou dobře známy nejenom ze severozápadní Evropy (Peters 1993), ale také ze Švýcarska (Lorenzen-Schmidt 1999).²

V českém prostředí byly prameny obdobného charakteru sepsány (Litomyšlsko, Českolipsko) teprve počátkem 18. století (Maur 2006; Mlynaříková 2001). V hojnější míře se zde však začaly vyskytovat až teprve na sklonku 18. století (Skopec 1907–1916: I–IV).

Z uvedeného důvodu bylo nutné v rámci prováděného výzkumu zvolit alternativní heuristická východiska. Jako vhodné se jevily písemnosti, které vznikaly během právních řízení. Obecně jsou za ně považovány také výslechové protokoly nebo závěti (Schulze 1996); obdobnou výpovědní hodnotu mají i pozůstalostní inventáře. Na jejich vzniku se však nepodíleli lidé, o jejichž majetku svědčí, ale představitelé vesnické samosprávy – místních elit. Na rozdíl od silně stylizovaných výslechových protokolů (Gleixner 1994; Scheutz 2004; Schwerhoff 1999; Einbach 1996), které vedli patrimoniální nebo městští úředníci, věrohodně odrážejí význam evidovaných předmětů v hodnotové hierarchii venkova.

Základním východiskem výzkumu, který byl prováděn na čtyřech schwarzenberských panstvích (Třeboň, Hluboká nad Vltavou, Orlík a Protivín),³ se staly pozůstalostní inventáře. Jejich zavedení bylo dáno vznikem poddanského majetkového práva k půdě i k usedlostem (Tlapák 1974; týž 1972; týž 1975). Možnost odkazovat majetek ve prospěch rodinných příslušníků bylo umožněno zrušením práva odúmrti, čímž byly zároveň eliminovány majetkové nároky šlechty na poddanský majetek (Hanzal 1960; srov. Zálaha 1973). Zatímco převody jednotlivých nemovitostí musely být zapisovány do pozemkových knih, pozůstalostní inventáře byly v 16. století sestavovány sporadicky.⁴ V hojnější míře se začínaly objevovat během druhé poloviny 17. století, kdy měly jednoduchou strukturu i stručný obsah, neboť vybavení domácnosti nebylo rozepisováno po jednotlivých položkách. Místo nich většina inventářů obsahovala souhrnně vyčíslenou položku s přípisem „*kleine haus Rath / ostatní všeliký domácí potřeby*“. K častějšímu pořizování soupisů pozůstalostního majetku i jeho podrobnějšímu členění docházelo až v průběhu 18. století.⁵ Jejich početnější zastoupení bylo doplňováno stále podrobnějšími výčty předmětů. Zároveň se konstitovalo také vnitřní členění evidovaných položek. Zásadní význam pro dědická řízení a sepisování pozůstalostních inventářů mělo vydání dvorského dekretu z 8. května 1786. Jeho prostřednictvím bylo poddaným přiznáno právo pořizovat testamentsy v ústní nebo písemné podobě (Kalousek 1910: 126–131).

Inventáře poskytují cenné, byť zpravidla neúplné informace o vybavení venkovských usedlostí. Jejich smyslem bylo předcházet případným sporům během dědického řízení. Představitelé vesnické samosprávy (rychtář a konšelé), kteří byli pověřeni jejich sepisováním (Hanzal 1964: 145), se zmíněného úkolu ujímali především v případě osob, které disponovaly větším rozsahem majetku. Nejčastěji byly pořizovány v případě sedláků, mezi něž se v sledovaném období řadila

většina držitelů poddanských usedlostí. Chalupnický majetek byl vzhledem k malému rozsahu a nízké hodnotě evidován naprosto ojediněle.

Do inventářů se zapisovaly především předměty s vyšší pořizovací a trvalejší hodnotou. Mezi ně patřily nejčastěji nástroje nezbytné pro provoz vlastního rolnického hospodářství (pluh, vozy, brány apod.) a výrobky se železnými součástmi – např. sekery, pily, hřeby do bran (Vařeka – Petrářová – Plessingerová 1988: 202–203). Levnější předměty, které bylo možné vyrobit podomácku, se evidovaly jen výjimečně.⁶ Součástí inventářů bývaly rovněž údaje o finanční hotovosti, včetně aktivních a pasivních dluhů, nebo o zásobách zemědělských surovin (vymláčené i nevymláčené obilí, sláma, zpracovaný hrách a len). Pokud se manželčino věno po smrti hospodáře nestalo předmětem pozůstalostního řízení, bylo evidováno bez udání finanční hodnoty.⁷

Vzhledem k neúplnosti pozůstalostních inventářů z období raného novověku musela být jejich informační hodnota doplněna o celou řadu výpovědí complementárních pramenů trestně právní provenience, jako jsou seznamy kradených věcí nebo výslechové protokoly svědků a pachatelů trestné činnosti. Ve sporných případech, kdy obviněný popíral právně relevantní skutečnosti, se za pomoci obvyklých vyšetřovacích strategií soudci snažili objasnit vnější okolnosti zločinu. Během prováděného výslechu tak mohlo být vzpomenuto např. umístění, využití či bližší charakteristika vybavení vesnických usedlostí, které vzhledem k zanedbatelné hodnotě nemuselo být inventarizováno (Matlas 2007a: 10–11, 48–58).

Finanční hotovost

Vnitřní struktura pozůstalostních inventářů poskytuje cenné informace nejen o početním stavu a ceně evidovaných položek, ale také o jejich hodnotové hierarchii. Představitelé vesnických samospráv (Ogilvie 2005) neprováděli sepisování pozůstalého majetku podle jednotlivých místností,⁸ jak tomu bývalo původně zvykem ve šlechtickém, duchovenském i městském prostředí. Na rozdíl od vyšších společenských vrstev zůstávala dispozice vesnického domu stejná. Vesničtí rychtáři a konšelé proto nepostupovali podle místností, ale jednotlivé položky řadili z hlediska významu při zabezpečování chodu vesnické usedlosti.⁹

Na prvním místě nejčastěji figuruje finanční hotovost, kterou po sobě zesnulá osoba zanechala. Nejen pozůstalosti, ale i kriminální spisy dokládají, že nebylo výjimkou, pokud měl hospodář v penězích různých měn k dispozici poměrně velkou sumu platidel v hodnotě několika desítek zlatých,¹⁰ výjimečně se jednalo o částku přesahující výši sta zlatých.¹¹ Český venkov tedy nemohl trpět velkým nedostatkem hotového oběživa, jak bývá někdy uváděno na základě studia pozemkových knih, na jejichž stránkách převažovaly nesplacené finanční pohledávky až do 18. století (Chocholáč 1999: 141–145). Ostatně v rozporu s uvedenou před-

stavou je obvyklý formulář pozůstalostních inventářů, kde na finanční hotovost bylo pamatováno hned na prvním místě. V případě, že se nenašly žádné peníze, museli ji pořizovatelé soupisu proškrtnout nebo poznamenat „*na hotovosti nemá nic*“.¹² Proto nelze zcela vyloučit, že vesničané, kteří formálně nedisponovali žádnými finančními prostředky, ve skutečnosti peníze doma měli, avšak byli odhodláni jich použít pouze pro uspokojení svých vlastních potřeb, nikoliv na splácení svých pohledávek, zejména těch vůči vrchnosti. I nadále však zůstává otázkou, jak velkou roli při splácení dluhů v rámci venkovské komunity hrály individuální strategie a osobní vazby mezi věřiteli.

Jednotlivým nálezům z pozůstalostních inventářů a pramenů trestně právní provenience odporují také starší zjištění, že v době agrární deprese se ve vesnickém prostředí splácelo mnohem déle než za konjunktury. V 16. století byly poddanské usedlosti běžně vypláceny ještě za života hospodáře, avšak po roce 1620 spíše v ojedinělých případech. Na jihočeském panství Nové Hrady je prokazatelné, že poddaní nespláceli, ale odpracovávali reluiční částky, takže zde v podstatě o žádnou reluiaci nešlo (Hanzal 1962; Holakovský 1993). Při současném stavu poznání tedy nelze problematiku hotového oběživa ve venkovském prostředí uzavřít s naprosto jednoznačnými závěry.

Tažné a užitkové zvířectvo

Po finanční hotovosti, obdobně jako v případě duchovenstva, i ve vesnickém prostředí následovaly údaje o hospodářském zvířectvu. Jejich pozice v pozůstalostech svědčí o tom, že živý inventář byl v zájmu zabezpečení chodu rolnického hospodářství ze všeho nejdůležitější (Chalupa 1969: 266–276; Kubačák 1994: 59–62, 88–91; Míka 1960: 18–20, 38–54; Petrů 1963). Hodnota dobytka i drobnějšího zvířectva závisela především na jeho stáří, které se uvádělo obecně (staré/mladé ovce, loňská/letošní jalovice) nebo s konkrétním počtem let.¹³ Znalost stáří dobytka překvapí ve srovnání s výslechovými protokoly, z nichž vyplývá, že ne každý člověk znal svůj přesný věk. Jeho znalost měla větší váhu spíše u zvířat než u lidí. V pomyslné hierarchii hodnot vždy dobytku náležela přednější pozice; věk zvířat bylo možné spočítat nebo odvodit ve vztahu k událostem z rodinného či venkovského prostředí.

Konkrétní věk byl v některých případech dokládán pouze u mladších zvířat – u ovcí (jehňata do jednoho roku) a u prasat (od půl roku do tří let). Tele (mládě skotu, do jednoho roku) se v závislosti na pohlaví a věku (zpravidla od dvou let stáří) evidovalo jako jalovice (mladá kráva před prvním otelením) nebo kráva. Býk byl v inventářích zmiňován ojediněle.¹⁴ Velmi striktně se rozlišovalo mezi výřezkem (vykleštěný býček do tří let) a volem (vykleštěný býk, od tří čtyř let, užívaný k tahu). V závislosti na stáří a pohlaví se u koní evidovalo hříbě (od jed-

noho roku), od tří let klisna (kobyła) nebo hřebec, popř. valach (vykleštěný hřebec).

Specifické označení nesla starší, opotřebovaná zvířata – herka, tj. starý sešlý hubený kůň.¹⁵ Pro bližší identifikaci dobytka, který ještě nebyl značkován, kromě stáří významnou roli představovalo i barevné odlišení¹⁶ nebo výskyt jiných zvláštních poznávacích znaků (lysá jalovice, tj. bez srsti). Možnost využití dobytka se odráží i v označení koní (tažné klisny) nebo krav (dojné či mléčné/Milchkühe). V zájmu opodstatnění určité ceny byly vyzdvihovány kvality zvířete (statný výřezek, švarný kůň).

Orná půda byla obdělávána za pomoci tažných zvířat – koní (resp. snáze zvladatelných valachů a klisen) a volů (*Lidová kultura*. 2007: 1195–1196). Jen chudší rolníci užívali k záprahu krav, které však následně, kvůli fyzické námaze, dojily méně mléka. V inventářích se klade důraz na kvalitnější a tudíž i dražší dojnou krávu, která nikdy v záprahu nestála.¹⁷ Tam, kde během třicetileté války v důsledku armádních rekvizicí i vojenského drancování došlo k úbytku koní, se k potahu začalo více užívat volských spřežení. Rozšíření volů s sebou přinášelo celou řadu praktických výhod. Vůl sice nebyl tak rychlý jako kůň, ve srovnání s ním byl však podstatně houževnatější a v záprahu vydržel, byť při pomalejším tempu, pracovat mnohem déle (*Lidová kultura*. 2007: 910–911). Další předností sudokopytníků byla jejich schopnost lépe se pohybovat v blátivém terénu. Při orbě se nebořili tak hluboko jako lichokopytní koně, a dalo se s nimi proto lépe manévrovat.

Voli zároveň na rozdíl od koní přibývali na váze i po dosažení pohlavní zralosti. V zimě, kdy byly možnosti jejich využití omezené, proto nežrali nadarmo. Jejich váhový přírůstek ze zimních měsíců se ekonomicky zhodnotil ve chvíli, kdy je rolník prodal řezníkům na porážku. Podle pozůstalostí, které evidují maximálně šestileté až sedmileté kusy, lze předpokládat, že se tak dělo krátce po dosažení této věkové hranice, kdy ještě neměly fyzickou námahou tolik ztuhlé svalstvo a jejich maso se dalo relativně dobře konzumovat. Během svého života prošel vůl každou pozici ve volském trojspřeží. Nejprve byl ve věku 2–3 let, když ještě neměl žádné zkušenosti ani větší sílu, zapřahán v potahu úplně vzadu. Teprve když zesílil, byl řazen o pozici vpřed. Spřežení vedli nejzkušenější a nejstarší voli.

V rámci poddanského hospodářství byl méně ceněn, přesto hojně rozšířen i skopový, zejména ovčí¹⁸ dobytek¹⁹ a brav. U ovcí se podobně jako u hovězího dobytka uvádělo nejčastěji stručné rozlišení na mladé nebo staré kusy. Při větším počtu byla žádoucí bližší charakteristika podle věku–vyzrálosti, pohlaví, u samců i kastrace. Venkované proto rozlišovali ovce bahnice, které měly vlastní jehňata; jehnice, dospělé ovce před prvním zabřeznutím; nejmenší jahničky (*Lidová kultura*. 2007: 696–697). Jejich samčími vrstevníky byli nejmladší beránci (pokud se s nimi počítalo pro chov, i ve větších stádech jich bývalo jen několik málo

kusů) nebo častější vykleštění skopci; starší samci, kterým už plně dorostly zuby, se označovali jako zubci. Všechny ovce zhruba do jednoho roku věku nesly označení jarlink.²⁰

U prasat, jejichž stavy nikdy nedosahovaly takového počtu, se rozlišovaly ba-
chyně se selaty, svině bez selat a prasnice určená jen na výkrm nikoliv na chov.²¹
Chov prasat byl pro poddané poměrně náročný (*Lidová kultura*. 2007: 804–805).
Na rozdíl od skopového a hovězího dobytka, který stačilo po většinu roku jen
pást, vepřový dobytek se musel přikrmovat. Domácnost poddaného rolníka však
nebyla schopna vyprodukovat větší množství kuchyňského odpadu, odpad z pi-
vovaru nebo povolení k pasení vepřů v panských lesích si vrchnost nechávala pla-
tit. Pozůstalostní seznamy proto evidují mnohem méně vepřového než skopo-
vého nebo hovězího dobytka.

Obdobně, jako v případě duchovenstva, se ve venkovských pozůstalostních in-
ventářích vyskytují zmínky o včelách či včelích úlech.²² O významu včelstev
v této době výmluvně vypovídá skutečnost, že jejich krádež bývala v některých
případech vyšetřována dokonce před městskými hrdelními soudy, kde pachate-
lům mohl hrozit až trest smrti, v praxi však bývaly vynášeny rozsudky ve formě
nucených prací v délce několika měsíců.²³ Ještě vzácnější jsou písemné doklady
o chovu drůbeže (husí, krůt, slepic, holubů).²⁴ Neznamená to však, že by se drů-
bež v daném regionu v zkoumaném období chovala tak málo, spíše opak byl prav-
dou (*Lidová kultura*. 2007: 161–163). Cena drůbeže byla natolik nízká, že
v seznamech nemusela být výslovně uváděna. Důvodem, proč se drůbež nezapi-
sovala do pozůstalostních inventářů, mohla být také skutečnost, že se snadno re-
produkovala, důsledkem čehož se její stav rychle měnil. Počet drůbeže nevypoví-
dal zároveň nic o hodnotě hospodáře.

Obdobná je i situace v případě psů a koček. Tato domácí zvířata sice neměla
přímou produktivní funkci, jejich význam pro rolnické hospodářství však nebyl
zcela zanedbatelný. Spočíval v ochraně ostatního zvířectva před dravci, domác-
nosti před zloději (psi) a sklizeného obilí před hlodavci (kočky). Jejich finanční
hodnota však byla v důsledku rychlé a snadné reprodukce velice nízká. Nelze
opomenout ani jejich schopnost aspoň částečně si obstarávat potravu. Psi a kočky
se proto v inventářích vůbec neobjevují.²⁵

Někteří zámožnější rolníci, podobně jako venkovští řezníci, vlastnili kromě
dobytka ve vlastní stáji ještě několik dalších kusů, které pronajímali méně úspěš-
ným sousedům, příbuzným či známým.²⁶ Zpravidla byly umístovány do vzdále-
nosti, kterou bylo možné tam i zpět překonat během jediného dne (cca do 10
km).²⁷ Zmíněné pronájmy, o jejichž četnosti svědčí revizitace berní ruly, součas-
ně vypovídají nejen o rozsahu lokální mobility, ale také potvrzují existenci celé
sítě sociálních vazeb.²⁸ Uvedená praxe dokládá, že ekonomicky úspěšní venkova-

né své finanční přebytky investovali do dobytka. Zmíněným způsobem si vytvářeli ekonomické rezervy, aniž by finanční prostředky investovali do luxusnějšího vybavení svých domácností. Z hlediska venkovské mentality totiž pořízování nadstandardního vybavení poddanské domácnosti nemělo žádné opodstatnění. Prvek reprezentace, tak důležitý u vyšších společenských vrstev, nehrál v mentalitě prostého venkovana žádnou významnější roli. Jak jinak vysvětlit, že ani bohatý sedlák doma nepoužíval jiné než dřevěné nádoby²⁹ nebo nákladnější kusy nábytku, nemluvě o předmětech výhradně s dekorativní či estetickou funkcí (obrazy, šperky) a o knihách.

Zemědělské nářadí

Kromě tažného dobytka bylo k obdělávání poddanských polností potřebné zemědělské nářadí (Kubačák 1994: 63–65; Míka 1960: 10–18; Petráň 1963: 13–55). Proto také v pozůstalostních soupisech zpravidla hned po živém inventáři následoval inventář mrtvý. Jeho početní zastoupení bylo úměrné velikosti zemědělské usedlosti i rozloze obdělávaných polností (Kubačák 1994: 55–59, 82–87; Míka 1960: 20–38; Petráň 1958; Petráň 1963). Sedlák měl zpravidla k dispozici 2 až 3 potahy s příslušenstvím. Chalupníci, kteří byli povinováni pěší robotou, obvykle vlastnili příslušenství k jednomu potahu, avšak nemuseli vlastnit vůbec žádný. Zmíněným příslušenstvím se zpravidla rozumělo orební nářadí, které mělo železné součásti.

Na žádném selském hospodářství nemohly chybět pluhy (oradla) (*Lidová kultura*. 2007: 234–235, 593–594, 687–689, 745–747, 1158–1159), obvykle se jednalo o dřevěnou konstrukci, do které byla zasazena železa – vlastní radlice, plaz či krojidlo. V některých případech je železný pluh uváděn dokonce s kolečky.³⁰ K dalšímu obdělávání půdy byly nezbytně nutné i brány s dřevěnou konstrukcí a vsazenými železnými hřeby k drcení ornice (*Lidová kultura*. 2007: 66–68). Během celého sledovaného období nebyl nalezen jediný záznam o existenci prostých nebo ježkovitých válců. Zdá se proto, že v českém zemědělství se válcování polí prosadilo mnohem později, během první poloviny 19. století (Horský 1861: 252–254).

Pro zabezpečení chodu selského i chalupnického hospodářství byly nepostradatelné vozy, které se rozlišovaly podle způsobu využití (formanské/domácí), technického provedení kol (s okovanými/neokovanými koly) a míry opotřebení (opotřebované, sešlý).³¹ Hospodáři, již si přivydělávali formanskou činností, měli vždy v záloze stará i nová náhradní kola.³² Některé z vozů byly tzv. polobosé – jejich přední kola byla na rozdíl od zadních neokovaná.³³ Jakožto příslušenství vozů byly kromě dlouhých řetězů uváděny fasuňky/řebřiny (obedněná korba na vůz, zpravidla na boku otevírací), kozlík (sedátko na voze pro kočího) a lejta (vál-

covitý ležatý dřevěný sud na přepravu vody a močůvky). K vyvážení hnoje ze stájí na vzdálenější pole se využívalo běžných vozů, na které se připevňovaly proutěné košatiny.³⁴ K přepravě malého množství nákladu na krátkou vzdálenost sloužily poloviční vozy (dvoukolé vozíky za zvířecí potah),³⁵ popřípadě ruční dvou i jednokolé káry.³⁶

S výjimkou nejmenších vozíků, na způsob trakaře, se uvedeného zemědělského nářadí využívalo s pomocí tažného dobytka. K jeho zápřahu bylo zapotřebí dalšího speciálního a tudíž i nákladného vybavení v podobě jha (dřevěná část dobytčího postroje umístěného na hřbetě, do které se zvíře při tahu opírá), chomoutů (část postroje navlékaná na šíji zapřaženým tažným zvířetům), ohlávek (součást koňského postroje nasazovaná na hlavu), opratí i jezdeckých sedel. Uzdy byly rozlišovány na prosté a jezdecké.³⁷ V souvislosti s chovem koní jsou uváděny koňské hřebeny, kartáče na hřebelcování (čištění srsti) spolu s nádobami a plachtami na nošení píce. K napájení dobytka se do stájí a chlévů pořizovala kamenná koryta. Velká kád' nebo sud sloužily k přechovávání vody,³⁸ konve na její roznášení do zmíněných koryt, popřípadě k zalévání záhonů.

K základnímu vybavení zemědělské usedlosti náleželo i drobné zemědělské nářadí. Při sklizňových pracích se užívalo velkých srpů a kos.³⁹ Inventáře prokazují, že od konce 16. století k běžnému vybavení patřily nejen travní, ale také obilné kosa, tzv. hrabice (*Lidová kultura*. 2007: 395–396). Původně se předpokládalo, že v českém prostředí se rozšířily až na sklonku 18. století (Tempír 1986). Kosa se naklepávaly pomocí soupravy složené z menšího kladiva, kleští a zvláštní upravené kovadlinky, tzv. babky.⁴⁰ K broušení se používaly malé i větší brousky, popřípadě velké točité brusy na nožní pohon.⁴¹ Bývaly uskladněny ve stodole společně s několika (2–6) cepy, tzv. stolicí s kosou (řezačkou na slámu), kozou/kozlicí (konstrukcí na dosušování obilí z dřevěných tyčí), upínacími provazy (na zajištění snopů na voze při svozu z pole) a dalším drobným nářadím. K němu patřily lopaty (tzv. vějíř k vhazování vymláčeného obilí do průvanu k odvanutí plev), pytle (staré nebo nové) a měrky na obilí, vidle na obilné snopy, tzv. podávky, popřípadě také řešeto (nářadí v podobě rámu s napjatým pletivem sloužící např. k prosívání obilí). Zvlášť se přechovávalo nářadí k obdělávání půdy jako hnojné vidle, lopaty, kopáče, motyky,⁴² rýče, které se odkládaly do kůlny/kolny. Zpracování lnu připomíná železný hřeben (zvaný vohle nebo hachle) (*Lidová kultura*. 2007: 1148–1149) na jeho drhnutí a přeslice (zašpičatělá tyč), na jejíž konce se navléká zásoba lnu při ručním nebo částečně mechanizovaném spráždání na kolovratu.⁴³

O tom, že si leckterý vesničan dokázal poradit s opravou nebo výrobou dřevěných součástí svého vybavení a snad i jednodušších kusů nábytku ve své domácnosti, svědčí velké množství specializovaného nářadí (*Lidová kultura*. 2007: 142)

k opracování dřeva – hoblík, dláto, nebozez (šroubovitý vrták do dřeva), teslice (tesařská sekera s úzkou, mírně zahnutou čepelí),⁴⁴ širočina (tesařská nebo truhlářská sekera s širokým břitem).⁴⁵ Několik seker a alespoň jedna velká i malá pila byly naprostou samozřejmostí v každé venkovské usedlosti. Početným zastoupením dřevozpracujícího nářadí se také vysvětluje minimální zastoupení tesařů a truhlářů ve venkovském prostředí. S pomocí jednoduchých šidel si mohli hospodáři provádět rovněž jednoduchou údržbu na svých postrojích a sedlech. Také sedlářské řemeslo se proto soustřeďovalo do poddanských městeček. Ani nejzručnější a nejzámožnější z rolníků si však nemohl poradit s výrobou a většími opravami železných součástí. Kovářské řemeslo, které vyžaduje nejen vysokou řemeslnou zručnost a erudici, ale též specifické a nákladné technologické vybavení, bylo ve vesnicích zastoupeno častěji.

Vesnický nábytek

Až do posledních desetiletí 18. století v konstrukci vesnického domu (Petráň 1995: 403–439; *Lidová kultura*. 2007: 827–829, 837–841) převažovalo dřevo. Jeho nedostatek v některých regionech (např. v okolí Slaného, Loun a Litoměřic) či blízkost velkých měst (např. Rožnov u Českých Budějovic) zpravidla měly za následek výstavbu domů z kamene. Pro některé oblasti jihomoravského venkova byly zase pro změnu typické hliněné stavby (Škabrada 2005; Spirhanzl 2006; Vařeka – Frolec 2007). Také ve zvolených lokalitách svědčí sporadické záznamy z vrchnostenských účtů o prodeji cihel poddaným. V jejich domech však byly zděné především komíny a stěny kolem topenišť, které měly snižovat nebezpečí požáru. První plošné nařízení o zřizování kamenných komínů pochází až z roku 1790 (Kalousek 1910: 262, 312, 364; č. 728 – 22. 4. 1790; č. 829 – 28. 6. 1794). V předcházejícím období je proto bez většího zjednodušení možné hovořit o dřevěném interiéru vesnického obydlí. Jedinou výjimku tvořily v pramenech trestně právní nebo evidenční povahy často zmiňované pece. Okna bývala z nevelkých skleněných tabulí po částech zasazených do olova nebo přímo do dřeva.⁴⁶

Mobiliář domu byl přímo úměrný zámožnosti jeho majitele. K základnímu vybavení náležel stůl (*Lidová kultura*. 2007: 987). Obdobně jako většina vesnického nábytku se nebarvil, nebo se mohl napouštět jen voskem. V inventáři hostinců je uveden v červeném i bílém provedení.⁴⁷ Je však otázkou, do jaké míry se v případě bílého označení jednalo o barevnou úpravu, nebo spíše o samovolné vybělení dřeva dlouhodobým působením světla a především vody při pravidelném mytí. Stůl tvořil stabilní součást inventáře a nepřenášel se ani při stěhování. Měl zpravidla 2 široké nebo 4 sloupkové nohy, které bývaly v zájmu lepší stability propojeny podnožím ve tvaru písmene X. Byl rozlišován podle velikosti (stůl /stoleček/štok, velký/malý), z hlediska použitého materiálu (dubový⁴⁸), stáří (nový/

starý), umístění (v kuchyni, v malý světnici), kvality (čistotný) a barvy (bílý/červený). Ojedinele je uváděn se zásuvkou/tzv. šufletem k uložení drobných věcí.⁴⁹ Velké usedlosti (mlýny, hostince) bývaly vybaveny i větším počtem stolů (Petráš 1995: 442).

Nejrozšířenějším typem sedacího nábytku byly lavice, které se nacházely podél stěn u kamen i kolem stolu. Hliněné nebo zděné byly zapuštěny do stěny nebo podlahy domu. Seznamy nářadí ve venkovských domácnostech svědčí o tom, že tyto nejjednodušší kusy nábytku si venkované dokázali vyrobit sami doma. Pokud byly vyrobeny ze dřeva, šlo jen o hrubě opracované půlkulatiny či fošny na rozbíhavých nohách s minimální hodnotou. Obdobně i stoličky představovaly hrubé domácí výrobky z kulatiny, prken a špalků, jež byly nepostradatelné při domácích pracích ve světnici, na dvoře, ve chlévě i na zápraží domu.

Starší literatura uvádí, že na bohatých selských gruntech se vyskytovaly maximálně 2 židle. Židle byla dražší než postel, ale levnější než stůl (Vařeka – Petrášová – Plessingerová 1988: 205–206). Do prostých domácností pronikly údajně koncem 17. století. Židle sice byla „lepší, honosnější, popř. luxusnější kus nábytku“, avšak vesnickému člověku připadala spíše nepraktická. Zabrala tolik místa, že kdyby místo ní stála u stolu lavice, vešli by se na ni 2–3 členové rodiny. Právě zde je nutné hledat hlavní příčinu toho, proč z městského⁵⁰ do vesnického prostředí byla přejata až mnohem později. Ve venkovských domácnostech židle definitivně „zdomácněly“ koncem 18. století, a to hlavně díky zavádění prkenných podlah (Petráš 1995: 443). Samozřejmě nebyly židle ani v nejzáměšnějších venkovských hostincích, kde dlouho přetrvávaly lavice barevně sladěné se stoly.⁵¹

K nejstaršímu kusu nábytku patřila truhla (*Lidová kultura*. 2007: 1075–1076). Inventáře vypovídají o jejím vzhledu, funkci, popřípadě také o umístění (v hořejší komoře), počtu (1–4) a ceně truhel. V případě, že bylo v jedné domácnosti více truhel, odlišovaly se podle materiálu (dubová, olšová), barvy (zelená, malovaná), velikosti (malá, velká), zajištění (se zámkem), konstrukce (na nohách). Uplatnit se mohlo několik kritérií najednou, zejména barevnost a velikost fungovaly současně. V případě truhly převažovala zelená barva,⁵² ojedinele bílá a černá.⁵³ Barevné motivy nebo dekorace nebyly nikdy specifikovány. Čím starší a opotřebovanější truhla, tím méně hodnotný majetek se do ní ukládal (mouka, obrok). Truhly měly své místo v komorách; jejich nejhodnotnější součástí představoval železný zámek.⁵⁴ Zpravidla sloužily k úschově plátna, ložního i osobního prádla,⁵⁵ svátečního a sezonního šatstva a trvanlivých potravin, tedy předmětů určených k dlouhodobému skladování. Počet truhel odpovídal majetku hospodáře a počtu členů domácnosti (Petráš 1995: 444; *Lidová kultura*. 2007: 911).

U skříní (almar), které se užívaly při dennímu provozu domácnosti, lze rozeznat několik funkčně vymezených typů. Jednak tzv. koutnice, tj. malé i velké almary umístěné do kouta, zpravidla zelené barvy.⁵⁶ Jelikož se v nich ukrývaly rodinné cennosti, peníze nebo památeční předměty, byly opatřeny zámky.⁵⁷ Druhou nejčastěji uváděnou a nejdrahocennější byla almara v tzv. sednici (hlavní obytné místnosti, kde se sedávalo) určená k ukládání hliněného nádobí (např. mis, hrnců, džbánů), tzv. misník.⁵⁸ V chudších domácnostech mohl mít pouze podobu polic. Almary i pouhé police (tzv. prkna⁵⁹) na nádobí byly většinou malovány zeleně. O umístění almarek k ukládání potravin (tzv. spižírny),⁶⁰ zejména másla, sýra, chleba a omastku, prameny přímo nevypovídají. Inventáře z 16. a 17. století je uvádějí ojediněle, např. vzhledem k jejich špatnému stavu. Spižírny, které vzhledem k svému určení musely být hospodyně při vaření po ruce, trpěly opotřebením a nepatřily zrovna k těm lepším kusům nábytku (Vařeka – Petrářová – Plessingerová 1988: 208–209). Naproti tomu šatní skříně/„*Kleide Kas-ten*“ se vyskytovaly jen v zámožnějších usedlostech. K jejich obecnějšímu rozšíření došlo až v poslední třetině 18. století. Ve zvoleném prostoru se šatní almary malovaly nejenom zeleně, ale i bílou a černou barvou.⁶¹ V chudších stavebních jejich funkci plnily truhly, věšáky nebo pouhé skoby. Stará vyřazená almara byla uváděna, že slouží v maštali k ukládání koňských strojů (Petrář 1995: 444).

Velké množství specializovaného nářadí ve venkovském prostředí nasvědčuje tomu, že leckterý vesničan si dokázal poradit s opravou nebo výrobou dřevěných součástí vybavení své domácnosti a snad i jednodušších kusů nábytku. Již od 16. století jsou na venkově doložitelné malované skříně, které si však sedláci rozhodně nemohli vyrábět ve svém domácím prostředí. A tak úměrně finančním možnostem zvláště ti bohatší z nich využívali nabídky zručnějších a po technické stránce jistě mnohem lépe vybavených řemeslníků z okolních měst a městeček.

Postel, lůžkoviny a kultura nocování

Až po „mrtvém a živém“ hospodářském inventáři následují záznamy o předmětech souvisejících s kulturou nocování (*Lidová kultura*. 2007: 780; Petrář 1995: 448). Časté příписy o polštářích, poduškách, peřinách a jejich povlečení svědčí o tom, že úroveň nocování si venkov udržel z předbělohorského období i po třicetileté válce.⁶² Ložní prádlo (tzv. ložní šaty⁶³) bylo vyráběno z bílého plátna různé kvality, např. cíchy pocházely z praporové (tj. hrubé) látky. Větší a cennější kusy mohly být pronajímány nebo dávány do zástavy podobně jako dobytek.⁶⁴ Lůžkoviny nepřímou potvrzují existenci postele i v případech, kdy ji pozůstalostní inventáře výslovně neuvádějí. Postel bývala obvyklou součástí venkovských domácností, sloužila k přenocování manželského páru, k početí potomstva⁶⁵ i pro

uskutečnění porodu.⁶⁶ Navzdory nemalé odhadní ceně (pokaždé 3 zlaté) je v inventářích uváděna sporadicky. Výjimečné jsou patrné zmínky o barevném provedení,⁶⁷ vyskytují se zvláště v případě velkých manželských postelí.⁶⁸ Nic nenasvědčuje tomu, že by jejich součástí byla nebesa, jejichž výskyt je během 16. století prokazatelný (Vařeka – Petráňová – Plessingerová 1988: 206). V jihočeských inventářích současně nebylo zmínky o kolébkách, přestože prostřednictvím závěrů pražské synody (1605) byly ženy varovány, aby s dětmi nesdílely společné lože, neboť hrozilo nebezpečí zalehnutí novorozence (Grulich 2000: 54–55). Používání samostatných dětských lůžek bylo nepřímě doporučováno, avšak do inventářů nemusely být z důvodu nízké hodnoty zaneseny (*Lidová kultura*. 2007: 379). Mnohem pravděpodobnější je skutečnost, že společně s dětským oblečením si je vzájemně předávali rodinní příslušníci. Současně se zde nabízí ještě další vysvětlení – závěsná plachta, které mohlo být využíváno jako kolébky (např. chodské tzv. hejčadlo).

Kulturu nocování v případě dospělých do určité míry odráží výsledkové protokoly v případech cizoložství. Zvláště v případě osob provdaných/ženatých, pachatelek/pachatelů je jejich prostřednictvím doložitelná vazba na dům a jeho domácnost, obsahují informace o obvyklém způsobu nocování obyčejných venkovanů (Matlas 2007b). Delikventi, kteří se dopustili uvedeného provinění, jej spáchali jak na posteli v komoře či kuchyni, tak na lavici nebo na peci.⁶⁹ Naproti tomu u pachatelů smilstva, tedy osob zásadně neprovdaných a tudíž bez vlastní domácnosti, je vazba na obytné prostory mnohem menší, přibližují nocování osob v závislém, čeledním postavení (Matlas 2006). S ohledem na klimatické podmínky a momentální konstelaci (zda byl nebo nebyl někdo doma) hřešili v obytné části domu,⁷⁰ na půdě,⁷¹ ve chlévě či maštali,⁷² ve stodole na seně,⁷³ popřípadě v přírodě (na poli, lese apod.⁷⁴).

U držitelů usedlostí závisela volba místnosti k nočnímu spánku na individuálním rozhodnutí hospodáře a jeho ženy. Manželé volili místo, které skýtalo výhodu před ostatními obyvateli domácnosti. Důležitým kritériem byla intimita prostředí, kterou nabízela některá z komor, nebo teplo ať už na peci ve světnici, nebo od otevřeného topeniště v kuchyni.⁷⁵ Staré nebo nemocné osoby byly obvykle ukládány na pec.⁷⁶ Ani těm návštěvám, kterým byla prokazována zvláštní úcta, se nedostávalo žádných privilegií, nocovaly stejně jako ostatní členové domácnosti.⁷⁷ Vlastní děti hospodáře a v zimních měsících i služebná čeleď spávaly nejčastěji na lavicích nebo na zemi, na slámě⁷⁸ v hlavní obytné místnosti (tzv. světnici /sednici).⁷⁹ V teplejších měsících pak děvečky a pacholci nacházeli útočiště zpravidla v půdních prostorách domu nebo ve chlévech a stájích.⁸⁰ Doloženy jsou ale i případy, kdy děvečky obývaly samostatné komůrky s vlastní postelí.⁸¹ Jakkoliv byly podobné případy ojedinělé, ukazují, že ani ostatní obyvatelé domu

nemuseli automaticky nocovat horším způsobem než držitel usedlosti. Způsob a místo nocování, o němž rozhodoval hospodář či hospodyně, závisely na velikosti domu a počtu jeho obyvatel.

Vybavení kuchyně a domácnosti

Teprve po mobiliáři vesnické domácnosti následovalo nádobí, vybavení kuchyně společně s drobnějšími domácími předměty, zpravidla vyrobenými ze dřeva. Jídlo (převážně kašovitě pokrmy, polévky a placky) bylo podáváno na dřevěných talířích⁸² či miskách (*Schisseln*)⁸³ a k jeho konzumaci se používaly podomácku vyrobené dřevěné lžice. Maso se krájelo nožem, který byl zpravidla k dispozici pro celý stůl.⁸⁴ I příslušníci nejchudších marginálních vrstev vesnické společnosti měli vlastní alespoň malý nůž, tzv. želízko.⁸⁵ Maso se obvykle jedlo holýma rukama, nápoje byly rozlévány do dřevěných nebo keramických hrnků, žejdlíků (na mléko, vodu), korbelů (na pivo).

Dřevěné předměty byly vzhledem k nízké hodnotě inventarizovány sporadicky; proto i pouhá zmínka může svědčit o jejich vyšší hodnotě. Hliněné nádobí se výslovně v inventářích zmiňovalo jen sporadicky, aniž by bylo blíže specifikováno (*Lidová kultura*. 2007: 445–447). Hrnčířské výrobky se do vesnického prostředí dostávaly pouze prostřednictvím drobných nákupů na jarmarcích, neboť v poddanských vsích se hrnčířské dílny nacházely ojediněle. Skleněné, plechové či jiné luxusnější nádobí s kovovými prvky (držátka, ucha, víka), které se vyrábělo ve specializovaných městských řemeslnických dílnách, nebylo na vesnici běžně zastoupeno. Venkované se s ním mohli setkávat pouze ve větších hostincích, kde inventáře zmiňují i větší množství sklenic, korbelů s cínovými víčky, plechových pivních konvic a žejdlíků.⁸⁶ Drahé cínové nebo stříbrné nádobí bylo na vesnici obvyklé jen v zájezdním hostinci.⁸⁷ Obyčejní venkované o dosažení vyšší úrovně stolování neusilovali. Vždyť i bohatí rolníci své přebytky raději investovali do zemědělského vybavení a dalšího dobytka, který, pokud pro něj nestačily vlastní pastviny, pronajímali a vytvářeli tak další zisk.⁸⁸ Fenomén společenské reprezentace prostřednictvím luxusních předmětů byl mentalitě venkova cizí.

K dřevěnému příslušenství vesnické domácnosti náleželo vědro (okrouhlá hlubší nádoba užívaná k nošení vody), džber (velká dřevěná nádoba, zpravidla s dvěma dřevěnými obručemi), škopek (nižší kruhová nádoba s dvěma držadly), necky (podlouhlá dřevěná nádoba), popřípadě máselnice s tloukem k výrobě másla. Evidovány byly někdy i další větší nádoby ze dřeva stažené železnými obručemi, např. syrník („*Moltern mit Eysen Beschlagen*“)⁸⁹ k výrobě sýra a spížek (dřevěná nádoba na jeho uložení a zrání).⁹⁰ Jmenovitě jsou uváděny také kadečky (malé kádě) na zelí („*Kraut Bodingem*“).⁹¹ Početní zastoupení dřevěného kuchyňského vybavení odpovídalo velikosti domácnosti. Díže⁹² (dřevěná nádoba na

zadělávání těsta) společně s větším počtem ošatek k pečení chleba⁹³ a lopatou určenou k jeho sázení do pece⁹⁴ dokládají domácí výrobu chleba; podle množství soudě pouze pro vlastní spotřebu, nikoliv jako vedlejší doplňkovou živnost. Mezi kuchyňskými potřebami vyrobenými z kovu ve vesnické kuchyni jednoznačně dominoval kamnovec (velký železný, ojediněle měděný kotel, pevně zabudovaný v kamnech k ohřevu teplé vody).⁹⁵

K vlastní tepelné přípravě jídel (vaření, smažení, pečení) sloužily kotel / „*Eyserner Kessel gegossen*“,⁹⁶ keramické/hliněné hrnce;⁹⁷ ojediněle uvedené pekáče („*Rast oder Brater*“) a mazací a škvařící pánve („*Eysene Süed, glüth Pfanne*“), které se umísťovaly na železné trojnožky („*Eysene Feyerhund aufen Herd*“)⁹⁸ přímo nad oheň pomocí železných pecních vidlic („*Offengabl*“).⁹⁹ K vaření z ryb byly určeny zvláštní rybí kotle,¹⁰⁰ k jejich opékání tzv. rybí dráty a na jejich obracení kuchyňské vidlice a lopatky („*Kuchl Gabel und Fisch Schaufferl*“).¹⁰¹ V selském prostředí byl zaznamenán také moždíř.¹⁰² Většina vesničanů se dokázala obejít bez železných pomůcek k úpravě topeniště (pohrabáče, uhelné lopatky a kleště/ „*Schirhag, Eysenes Schaufferl, Kollen Zang*“), jež byly zmíněny jen v inventáři hrdějovické hospody.¹⁰³ O těchto předmětech se zmiňují prameny trestně právní agendy jen v souvislosti s městským prostředím.¹⁰⁴

O osvětlení vesnických domácností (*Lidová kultura*. 2007: 1014–1016; Petráň 1995: 440–441) vypovídají časté zmínky o tzv. stroužku (speciálním noži), který sloužil k řezání loučí; ojedinělé jsou záznamy o železných svícních s kratiknoty („*Eyssene Leichter sambt Lichtbutzen*“).¹⁰⁵ Bezpečnější lucerny se na vesnici, soudě podle inventářů, vyskytovaly jen výjimečně.¹⁰⁶ Díky umělému osvětlení se členové rolnické usedlosti mohli po večerech a mimo sezonu hlavních polních prací věnovat doplňkovým produktivním činnostem, zejména spřádání lnu pomocí přeslic v kříži¹⁰⁷ a kolovratů.¹⁰⁸ K vybavení vesnické domácnosti patřily i další předměty. V souvislosti s praním prádla je uváděn mandl a tzv. prací necky.¹⁰⁹

Bez ohledu na přísné zákazy¹¹⁰ přechovávala řada vesničanů doma dokonce i palné zbraně (ručnice, pistole).¹¹¹ Jejich běžné rozšíření je doloženo v celé řadě kriminálních případů.¹¹²

Oblečení a jiné tkané výrobky

Obvykle až na závěr byla v pozůstalostních seznamech věnována pozornost oblečení (tzv. šaty chodící) a dalším textilním výrobkům včetně dosud nezpracovaných zásob látek.¹¹³ Všechny zmíněné předměty se zpravidla evidovaly společně.¹¹⁴ Pokud se v domácnosti nacházel větší počet truhel, bývalo oblečení roztříděno podle jejich užití (např. ložní/osobní nebo pracovní/sváteční). Ještě během druhé poloviny 17. století se šaty uváděly bez bližší specifikace (muž-

ské/ženské), maximálně se odlišovaly co do počtu (šaty první, druhé, třetí), velikosti (menší, větší), barvy (zelené, modré) a vnější úpravy (kučeravé, tj. zvlněné). Teprve inventáře z 18. století striktně rozlišují mužské a ženské šaty, s odkazem na jejich druh (např. kabát, košile, kalhoty) a použitou látku – např. šerková, soukenná plátěná (*Lidová kultura*. 2007: 990–992). Vzhledem k ceně byla v některých případech uváděna také jejich kvalita (čistotné, tj. kvalitní) a míra obnošení (staré/nové; nové/strhané; polovičně ochozené/ ochozené/ obnošené/roztrhané). V inventářích zemřelých hospodářů jsou kromě mužského oblečení velmi často zastoupeny také ženské svršky. Je pravděpodobné, že zůstaly po jejich zesnulých manželkách; totéž však platí opačně.

Velice pestré složení látek různé kvality i barev nasvědčuje tomu, že prostřednictvím oblečení se venkovan mohl cíleně prezentovat navenek. Na řádné oblečení se dbalo zejména při oficiálním styku s vrchnostenskými úředníky. Nedbalé oblečení bylo vnímáno jako provinění proti dobovým obyčejům a okamžitě vyvolávalo negativní odezvu.¹¹⁵

Plátno představovalo nejčastěji používanou látku tkanou bez vzoru z lněné, bavlněné nebo konopné příze.¹¹⁶ V inventářích je plátno specifikováno jako jemné/rezné/hrubé nebo lněné/bavlněné/ vlněné/ výjimečně hedvábné/ nebo prostěradlové/vlajkové/krejšovské/ mlynářské.¹¹⁷ Bělené plátno bylo používáno k výrobě ložního prádla, košil, rubášů, kapesníků, šátků a čepic, popřípadě vaků. Z lněného plátna se šily např. kalhoty nebo kamizoly.¹¹⁸ V případě bavlněného plátna se rozlišovalo několik typů: cajn – pevná látka (kabát, kalhoty, sukně), barchet – silná, teplá látka (sukně, živůtek), mezulán – látka s tzv. keprovou vazbou (sukně), kartoun – tkanina s plátnovou vazbou (pleny). Ze lnu a vlny byla podomácku tkaná i tzv. šerka, z které se šily např. sukně.¹¹⁹ Ojediněle je uváděn cvilink (druh látky z hrubší příze) – na ručníky.

Mezi dražší látky patřilo sukno (vlněná valechovaná tkanina s matně lesklým povrchem), z kterého se šily kabáty, pláště, sukně, suknice, zimní čepice i podšívky do kožichu. Ceněno bylo zejména kvalitní slezské sukno.¹²⁰ K výrobě zimních čepic a rukavic se častěji používala tkanina vyráběná z ovčí příze (vlny). Vysoké početní stavy ovcí ve zkoumaných regionech uvádí berní rula (1654) i pozůstatostní inventáře.¹²¹ Ovčí kůže sloužily k výrobě kožichů, doplněných sametovou podšívkou¹²² nebo ozdobených liščí kožešinou.¹²³ Volská a telecí kůže umožňovala výrobu obuvi a mužských krátkých kalhot ke kolenům.¹²⁴

Nejdražší surovinou k výrobě oděvů zastoupenou ve vesnickém prostředí bylo hedvábí (*Lidová kultura*. 2007: 249–250). Na rozdíl od ostatních látek se neuvádělo na míru, ale na váhu. Hedvábné šátky, pentličky nebo flanelové živůtky¹²⁵ podšívané hedvábím se ve venkovských inventářích objevují ojediněle. Ve větší míře se s nimi lze setkat kvůli vyšší pořizovací ceně u zámožnějších osob (např.

hostinských¹²⁶), které mnohem častěji než ostatní členové vesnické populace přicházejí do kontaktu s lidmi z vyšších společenských vrstev.

Odívání vykazuje zjevné genderové rozdíly (Mentges – Mohrmann – Foerster 2000), jak kvalitativní, tak kvantitativní. Mužský oděv byl oproti ženskému zastoupen mnohem menším počtem jednotlivých položek.¹²⁷ Muži zároveň nekladli takový důraz na estetické funkce oděvu jako ženy, barevné rozlišení se u mužského oděvu objevuje výjimečně. Muži si častěji než ženy ponechávali staré oblečení, které se snažili využít do úplného roztrhání. Jen výjimečně měli více než jeden nový nebo kvalitní kus od každého druhu oděvu a obuvi.¹²⁸ Při práci nosili buď krátké kožené, nebo plátěné kalhoty (*Lidová kultura*. 2007: 255–256; 346) ke kolenům, doplněné v chladnějším období vlněnými punčochami.¹²⁹ V sledovaném období i nadále přežívaly samostatné kožené nohavice dosahující až ke kotníkům. Stav kalhot byla věnována velká pozornost (nové/staré/záplatované, kožené/plátěné/z cajku),¹³⁰ což nasvědčuje tomu, o jak důležitý, ale i nákladný a exponovaný druh oblečení se v uvedeném případě jednalo. Doplnkem kalhot býval v inventářích samostatně uváděný kožený pássek.¹³¹ Mužské suknice kolem poloviny 17. století ustoupily kabátům s knoflíky,¹³² nevytlačily je však úplně. Objevují se ještě v první třetině 18. století, kdy se rozlišují na svrchní a spodní (Petráňová 1994: 208).¹³³ V inventářích je připomínán krátký kabát (kamizola),¹³⁴ zpravidla byl opatřen knoflíky, které ojediněle svým zbarvením mohly imitovat stříbro nebo zlato.¹³⁵ Kromě kabátu bývá uváděn i plášť. Pod nimi se nosily košile (rozlišovány vždy mužské/ženské) (*Lidová kultura*. 2007: 402–404, 737–738). Muži jich mohli mít až 5 kusů.¹³⁶ K zimnímu oblečení patřil kožich,¹³⁷ rukavice a čepice. Jako pokrývka hlavy bývá uváděn také klobouk, ojediněle i s kapucí.¹³⁸ Obuv se rozlišovala na nízkou (střevíce) a vysokou (boty) (*Lidová kultura*. 2007: 665–666), nezbytnou při orbě (staré, nové, zničené).¹³⁹

Ženský oděv se proti mužskému vyznačoval větším počtem evidovaných položek. Ze spodního prádla (*Lidová kultura*. 2007: 779) je uváděn rubáš (dlouhý spodní ženský oděv, užší spodnička v celku se živůtkem),¹⁴⁰ ojediněle také šněrovačka (ke stažení ženského těla)¹⁴¹ a tzv. tílko¹⁴² – ženská spodní košile bez rukávů, zaznamenáno s prýmkou (točené netkané ploché šňůrky). Horní polovinu ženského těla mohl zahalovat živůtek (zelený) přiléhající k pasu.¹⁴³ Stejně jako u mužů jsou v ženských pozůstalostech nebo s přípisem (ženské) uváděny košile (až 6 kusů), pláště a kamizoly (zelená, modrá, žlutá, červená).¹⁴⁴ U sukní, nejtypičtější součásti ženského oděvu,¹⁴⁵ i zástěr (fěrtochů),¹⁴⁶ které se přes ně navlékaly při práci, ve zvolených oblastech převažovala zelená a modrá barva. V chladnějším období ženy nosily pletené punčochy.¹⁴⁷ Obdobně jako u mužů sloužil k ochraně před zimou kožich (ovčí) a rukavice (vlněné).¹⁴⁸

Jako nejčastější pokrývku hlavy nosily ženy šátek (*Lidová kultura*. 2007: 670–672). Jelikož hedvábný byl poměrně drahý, dokázala jej nahradit často uváděná rouška (jemná tkanina užívaná právě jako pokrývka hlavy). Současně je uváděna i plachetka (velký šátek na hlavu kryjící též záda s rameny). Ojediněle jsou zmíněny čepce (čepice) (*Lidová kultura*. 2007: 100–104) a šátek na krk.¹⁴⁹ Dívky a mladé ženy nosily ve vlasech vínek (dívčí čelenku či stužku kolem čela) z hedvábí nebo z karmazínu (tkanina obarvená sytě červenou barvou).¹⁵⁰ Na rozdíl od mužů v ženských pozůstalostech překvapí velké množství pokrývek hlavy,¹⁵¹ což současně svědčí o odlišném vztahu žen k oblékání a také jejich postavení v rámci venkovské domácnosti. Pokud náležely k zámožnějším vrstvám, zpravidla dokázaly muže přimět k tomu, aby jim zaplatili takové oblečení, jehož prostřednictvím bylo možné navenek reprezentovat zámožnost hospodáře (Medick 1997: 379–446).

Dětský oděv není prostřednictvím pozůstalostních inventářů prokazatelný (*Lidová kultura*. 2007: 134–136). S největší pravděpodobností, obdobně jako kolébka, byl až do úplného roztrhání předáván mezi příslušníky rodinného společenství. Společně s oblečením a látkami se v pozůstalostních inventářích objevují i předměty bytového textilu. Vedle lůžkovin,¹⁵² kterým byla pozornost věnována v souvislosti s nocováním a ložní kulturou, byly do evidence zahrnuty také saky,¹⁵³ ubrusy,¹⁵⁴ ručníky, pleny a kapesníky.¹⁵⁵ Ojediněle jsou uváděny také látky – zvl. plátno¹⁵⁶ (rudé, tlusté, nedobílené) a kůže (z vola, ovčí, teletina), které mohly posloužit k výrobě oblečení nebo obuvi. Naopak nic nenasvědčuje tomu, že by se v dané době věšely do oken závěsy či záclony.

Cennosti, obrazy a knihy

Při rozboru pozůstalostních inventářů nelze přehlédnout, že tyto prameny neobsahují některé další předměty, které musely být součástí vesnické domácnosti a jejichž hodnota přitom nemohla být zanedbatelná. Zatímco zásobám obilí (suté nebo ve slámě) nebo luštěnin (hrachu) je pozornost věnována alespoň někdy,¹⁵⁷ zásoby potravin se zde vyskytují ojediněle, spíše v souvislosti s nádobami, ve kterých byly dlouhodobě přechovávány sýr, sůl a sádlo.¹⁵⁸ Cennější potraviny jsou výjimečně uváděny i v trestně právních písemnostech.¹⁵⁹ Zcela nedoloženy zůstávají zásoby dřeva, kterého bylo zapotřebí nejen k vytápění, ale celoročně též k vaření. Obdobná situace je patrná v případě luxusnějších předmětů, cenností, knih a ryze dekorativních předmětů. Ani jejich existenci pozůstalostní inventáře zpravidla nezachycují.

Důvod, proč nebyly evidovány, je patrně v tom, že pro fungování poddanské domácnosti ani pro všední život venkovanů nebyly nezbytně nutné; významnější roli tudíž nehrály ani v rámci pozůstalostního řízení. Jediné dvě výjimky předsta-

vuje soupis majetku bohatého řemeslníka (voskaře) z poddanského městečka (Mirovice) a majitele zájezdního hostince (Hrdějovice). Oba muže však nelze považovat za typické reprezentanty venkovské společnosti. Voskařská dílna Daniela Padovce byla ve sledovaném regionu naprosto ojedinělá; její majitel svými obchodními kontakty daleko více inklinoval k městskému než k vesnickému prostředí.¹⁶⁰

Naproti tomu šenky a hostince, dokonce i větší zájezdní, na vesnice patřily. Josef Doležal však nebyl obyčejným hostinským. Pocházel ze vsi Přeseka na třeboňském panství; v císařské armádě dosáhl zázračné kariéry. Své bohatství, které získal jako velitel vozatajstva polního dělostřelectva, investoval do zakoupení zájezdního hostince v Hrdějovicích na panství Hluboká nad Vltavou. Stříbrných přístrojů (lžice a nože), cínového nádobí, prostírání, povlečení i oblečení však bylo užíváno hlavně k jeho vlastní potřebě.¹⁶¹

S výjimkou těchto dvou případů lze zmínky o dražších předmětech zaznamenat výjimečně. Podobně jako v hrdějovické hospodě¹⁶² se s dekorativními předměty setkáme jen u šenkýře Jana Fuky v Kovářově, kde na zdi visely rovněž nástěnné hodiny (za 3 zlaté) a místo obrazu Matky Boží jako v Hrdějovicích čtyři „obrazy neb Theses“ patrně s náboženskými motivy.¹⁶³ Pouze v inventáři vesnického obchodníka se dřevem (další osoby, které se stejně jako hostinští a šenkýři pohybovala na sociálním rozhraní) jsou zachyceny dva kalendáře.¹⁶⁴ Pozůstalostní inventáře žádné další podobné předměty neevidují ani v domácnostech obyčejných rolníků, ani ve vesnických šenkovních domech či hostincích.

Doklady o tom, že by prostí venkované doma měli větší množství knih, pro zvolené lokality chybí. Existence knihoven o deseti i více knihách je však bezpečně doložena prostřednictvím tzv. únětického soupisu z roku 1758. Jejich majiteli byli příslušníci vesnické „elity“, zvláště mlynáři a hostinští (Heřmánková 1999: 100–113). Svou roli zde patrně hrály obchodní vazby na blízkou Prahu jako dominantní kulturní centrum. Existenci zakázaných nekatolických knih je možné spolehlivě doložit pomocí trestně právních pramenů. Na území jižních Čech se sporadicky vyskytovaly přinejmenším ještě na počátku 18. století.¹⁶⁵ Na základě kriminálních výsledků je ve vesnických domácnostech prokazatelné též užívání prostých dřevěných křížů. Zavěšovaly se nad postele a místa nočního odpočinku.¹⁶⁶ Důvodem jejich absence v pozůstalostních inventářích nebyl rozpor s katolickou ideologií, nýbrž jejich mizivá hodnota. Nic nenasvědčuje ani tomu, že by si venkované pořizovali také nákladnější zdobenější kříže se soškami Krista nebo jiné luxusní či dekorativní předměty. Pokud se jim v hospodářství dařilo, neinvestovali své prostředky do reprezentace či samoúčelné výzdoby, ale zpět do produktivních složek svého hospodářství.

Závěr

Sledované regiony patřily k oblastem postiženým přímými vojenskými operacemi během českého stavovského povstání. Bezprostředně po skončení třicetileté války zde byla obdělávána přibližně pouze polovina z rozlohy veškeré zemědělské půdy. Špatná ekonomická situace měla za následek zbíhání poddaných, zvyšování počtu opuštěných usedlostí a také nedostatek pracovních sil. Navzdory nepříznivým skutečnostem však pozůstalostní inventáře neprokázaly úpadek, ale kontinuální vývoj v oblasti hmotné kultury. Přestože evidovaly hlavně předměty vyšší hodnoty, jejich vnitřní struktura odráží soudobý hodnotový systém venkova počínaje finanční hotovostí, živým a mrtvým inventářem přes mobiliář, oblečení a textilie, až po vybavení kuchyně a domácnosti, včetně ojedinělých cenností a dekorativních předmětů.

Záznamy o překvapivě vysoké finanční hotovosti ukazují, že venkov ani zdaleka netrpěl tak velkým nedostatkem hotového oběživa, jak bývá někdy uváděno na základě jednostranného studia účetních pramenů a pozemkových knih. I úspěšní hospodáři, kteří disponovali určitou hotovostí, dokázali využít soudobých platebních zvyklostí k tomu, aby své finanční závazky vůči státu, vrchnosti, církvi i ostatním členům vesnické společnosti plnili jen v nezbytně nutné míře. Tento přístup fungoval jako jedna z obranných strategií proti všeobecnému ekonomickému přetížení.

Dobytek byl pro chod vesnické usedlosti nepostradatelný. O tom svědčí nejenom jeho cena, ale i značná pozornost, která byla věnována jeho bližší specifikaci na základě druhu, věku a způsobu využití. Detailní terminologie dokládá specializaci a technologickou vyspělost v oblasti zemědělského nářadí. K běžnému vybavení poddanských usedlostí od konce 16. století patřily např. nejen travní, ale také obilné kosa, tzv. hrabice, o nichž se původně předpokládalo, že se v českém prostředí rozšířily až na sklonku 18. století.

Přestože řemeslná výroba byla soustředěna do měst a městeček, specializované truhlářské a tesařské nářadí ve vesnických inventářích nasvědčuje tomu, že obyvatelé venkova si dokázali jednoduchý nábytek zhotovit sami. Venkov tedy nemohl být nikdy plně závislý na řemeslnické produkci z městského prostředí. Problémy, které doprovázely uplatnění židle v interiéru vesnické usedlosti, svědčí o tom, že venkovan kladl důraz hlavně na praktičnost; potřeba reprezentace nebyla v jeho případě prioritou. I v kuchyni bohatých sedláků se uplatňovalo velmi jednoduché dřevěné nádobí. Cennější keramika byla evidována výjimečně, ostatně i kovových předmětů bylo poskrovnu. Zcela jednoznačně byly preferovány investice do nákupu dobytka před nákladným nebo dokonce luxusním vybavením domácností. Tažné i užitkové zvířectvo znamenalo pro rolníka jistou investici do budoucnosti, neboť z pronájmu dobytka, z jeho masa, mléka, kůží pramenily ne-

malé finanční zisky, potvrzující návratnost vložené investice. Tyto investice přitom neměly pouze ekonomický, ale i symbolický význam. Vlastnictví početného a zdravého dobytka bylo otázkou společenské prestiže každého hospodáře.

Mnohem menší roli v mentalitě prostého venkovana hrálo odívání. V uplatnění oděvu lze postřehnout zjevné genderové rozdíly. Zatímco muži kladli větší důraz na praktičnost a neměli zpravidla více než jeden kvalitní nebo nový kus od každého druhu oblečení, ženy projevovaly větší smysl pro estetickou funkci oděvu. Jejich „šatník“ vykazuje nesrovnatelně větší kvalitativní i kvantitativní zastoupení jednotlivých druhů i doplňků oblečení. Skutečnost, že jinak „šetrný“ hospodář byl ochoten podporovat zálibu své ženy v oblékání, může svědčit o určité snaze po reprezentaci. Zároveň odráží vyšší stupeň emancipace žen v rodině a v domácnosti. Vzhledem k výpovědní hodnotě použité pramenné základny nelze naprosto jednoznačně posoudit, do jaké míry se v praktickém životě odrážely vrchnostenské zákazy zaměřené proti přepychu v odívání poddaných a dokonce i čeledi. Prováděný výzkum by svědčil spíše tomu, že v případech ženského oblečení mohla existovat určitá výjimka. Současně je třeba mít na paměti, že každodenní život poddaných se v některých případech rozcházel s vrchnostenskými normami (Maur 1966), které zůstávaly pouze v teoretické rovině.

Ani události třicetileté války neznamenalý úpadek ložní kultury. Trestně právní prameny, které byly využity v roli komplementárního pramene, prokázaly mimořádné vypovídací schopnosti, ale v mnohém posunuly kupředu také stávající poznatky o kultuře nocování. Výběr místa k nocování byl ryze individuální, nelze jej zobecnit. Prokazatelná je velká variabilita možností – od postelí a samostatných místností, přes lavice a slamníky v hlavních obytných místnostech, až po chlévy, stodoly a půdy u osob v čeledním postavení. V konkrétní situaci závisel vždy výběr místa na velikosti domu, počtu osob v domácnosti. Manželé si zpravidla volili to nejlepší místo k nocování, které v sobě skýtalo určitý stupeň intimity a teplo. Dětem ani návštěvám se v tomto směru nedostávalo žádných privilegií. V ojedinělých případech dokonce i čeleď mohla mít nejenom svoji postel, ale také samostatný pokoj. Zmíněný fakt potvrzuje principy starého demografického režimu, kdy čelední personál byl vnímán na úrovni vlastních dětí.

Závěry výzkumu, který byl prováděn na území čtyř jihočeských panství, nelze zobecnit pro oblast celých Čech. Hmotná kultura však vždy odpovídá praktickým potřebám, ekonomickým možnostem a tradicím vesnické společnosti, a je proto jedním z projevů vnitřního myšlenkového světa venkovských obyvatel. Nahlédnout na mentalitu venkovské společnosti je možné i prostřednictvím pramenů, které zachycují vybavení venkovských usedlostí. S pomocí reflexivních přístupů historické antropologie a na základě nových pojetí tzv. „neartikulovaných anonymních dějin“ či „dějin zdola“ lze na základě známých a dříve využívaných pra-

menů prokázat, že venkovská společnost si utvářela vlastní hodnotové systémy a vzorce chování, které byly do značné míry nezávislé na představách a zájmech vyšších společenských vrstev.

Leden 2009

¹ Základní informace z oblasti národopisného výzkumu včetně bibliografického přehledu poskytuje *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2007.

² V bibliografickém přehledu (Lorenzen-Schmidt 1999) byly nejstarší prameny osobní povahy ze selského prostředí zmiňovány hlavně na území dnešního Německa – 178 (nejčastěji na severozápadě země: Šlesvicko-Holštýnsko – 87, Dolní Sasko 26, Severní Porýní-Vestfálsko – 20, Hesensko – 15), Dánska – 158, Švýcarska – 27 a Rakouska – 3.

³ Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, fondy Velkostatek (dále jen Vs) Hluboká nad Vltavou, Vs Orlík, Vs Protivín a Vs Třeboň.

⁴ Nejstarší pozůstalostní inventáře ze 16. století jsou na jihu Čech doložitelné v případech panství Český Krumlov, SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Vs Český Krumlov, sign. I 5AE fasc. 41, 45, 47d, 49, 52, 53, 54, 56a, 56d, 57, 60, 65, 66, 69a, 70, 75a, 79, 81, 82, 84, 85 b, 85d, 86, 88, 90, 91, 92, 99, 102, 103.

⁵ V rámci prováděného výzkumu bylo na 4 panstvích dohledáno pouze 11 pozůstalostních inventářů, které pocházejí z období před rokem 1700; zbývajících 29 analyzovaných inventářů vzniklo v průběhu 18. století.

⁶ V detailních inventářích jsou uváděny i předměty nízké hodnoty – Václav Šamáček, Bošilec (1747) – malý brousek (1krejcar, dále jen kr.), dláto (2 kr.), konev (2 kr.), Vs Třeboň, signatura (dále jen sign.) IB 5AE 50.

⁷ Jan Krejčí (chalupník), panství Orlík (1694) – „*manželce neodkazuje se krávy žádný, neb její dvě jsou vlastní*“, Vs Orlík, V AE 12/1, Nr. 1.

⁸ Ojedinělou výjimkou je pozůstalost Jakuba Vály neb Duška, Záhořany (1722), Vs Orlík, sign. VAE 13/6.

⁹ I v uvedeném případě je možné určitou inspiraci spatřovat v duchovenském prostředí, kdy byl takový postup dán konkrétními nařízeními. Ryantová 2007a.

¹⁰ Matěj Novák, Zahájí (1673) – obvinil svou děvečku Justýnu, že mu mezi jinými věcmi (oblečením a lůžkovinami) ukradla 1 dukát, 46 tolarů v celkové hodnotě 80 zlatých rýnských (dále jen zl.), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 6a.

¹¹ Lorenc Dvořák, ves Mysletín (1701) – 120 zl., Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50; Matěj Matějček, Kočín (1701) – 140 zl., Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 14. Rekordní sumu v hotovosti měl Martin Fuka (šenkýř), Kovářov (1751) – 400 zl., Vs Orlík, sign. V AE 12/6.

¹² Josef Jeremiáš (šenkýř), Ražice (1724), Vs Protivín, inv. č. 2094.

¹³ Jiřík Marek, Ševětín (1720) – hříbě dvouletý, 2 roční hříbata, 2 volí sedmiletí, 2 volí šestiletí, 2 volí čtyřletí, 2 vejřezci dvouletí, 2 jalovice dvouleté, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁴ Jakub Slepíčka, Slavětice (1745) – jediná zmínka o tom, že by se na plemenné účely používali jiní než obecní býci. Vs Protivín, inv. č. 2100.

¹⁵ Matěj Knotek, Sviny (1594) – „*4 herky, z nichž jedna uhynula*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

¹⁶ Petr Kříž, Kestřany (1720) – „3 vrané (tj. černé) klisny“, Vs Protivín, inv. č. 2079; Josef Doležal (zájezdni hostinec), Hrdějovice (1715) – „bledě hnědá osmiletá kobyla, hnědá čtyřletá kobyla bez znamení, 2 tažní švarní voli – jeden černý, druhý červeně strakatý“, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b; Vít Tkadlec (chalupník), Češnovice (1739) – „1 jalovička roční plavá (tj. dožluta) a 1 jalovička červená“, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 13f.

¹⁷ Matěj Knotek, Sviny (1594) – „8 dojných krav“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

¹⁸ Skopec (vykleštěný beran) je zmiňován ojedinele – např. Adam Smejkal, Hlína (konec 17. století), Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47; Jan Krejčí (chalupník), panství Orlík (1694), Vs Orlík, VAE 12/1, Nr. 1.

¹⁹ Jiřík Marek, Ševětín (1720), koza se skopcem (tentokrát myšleno kleštěným kozlem), Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

²⁰ Dobytčí rejstřík dvora Vavřince Vrchoty, alias Bergera (1638), Vs Třeboň, sign. IB 6R 5.

²¹ Jan Krejčí (chalupník), panství Orlík (1694) – 2 bachyně a 3 svině, Vs Orlík, VAE 12/1, Nr. 1; Pavel Kříž, Kestřany (1720) – 2 bachnice a 1 prasnice, Vs Protivín, inv. č. 2079.

²² Jan Hanzal, Hlína (1694) – 11 úlů včel, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47; Šimon Houser, Heřmaň (1700) – 1 úl včel, Vs Protivín, inv. č. 2078; Jiří Kosař, Štěpánovice (1718) – 19 úlů včel, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

²³ Podruh Martin Vrba z Neústupova, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 6g.

²⁴ Matěj Knotek, Sviny (1594) – 11 hus (1 stará, 10 mladých) a 10 slepic, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47; Josef Doležal (zájezdni hostinec), ves Hrdějovice (1715) – „krocán a krůta, husy s housem, kachny s kačerem, holubi v holubníku“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 10b.

²⁵ Zatímco rozšíření psů na českém venkově dokládají normativní prameny (Kalousek 1906: 93, 109, 116, 131, 143, 165, 218, 319, 354, 504; týž 1908: 33, 345), kočky nejsou v písemných pramelech zmiňovány.

²⁶ Vít Tkadlec (chalupník), Češnovice (1739) – „jedna kráva nájemná neb jeho matky“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 13. Podrobnou evidenci počtu pronajatého dobytka, výši nájmu i umístění přináší soupis poddanského dobytka pořízený v rámci revizitace berní ruly v roce 1678, Vs Třeboň, sign. IA 4R 2b.

²⁷ Uvedený rozsah mobility odpovídá možnostem soudobého prostorového pohybu, srov. Grulich 2005.

²⁸ Kašpar Bárta, Litoradlice (1699) – své první dceři (Kateřina) odkázal 5 pětiletých volů (v pronájmu u Bártý ve vsi Vlhavy), 2 „červené krávy“ (obě v pronájmu ve vsi Zliv – první u Matouše Tesaře, druhá u Ondřeje Fojtla) a 1 „dvouletou červenou lysou jalovici“ (u Jakuba Dušera, bratra zůstavitele); druhá dcera (Alžběta) po svém otci získala 4 kusy ovčích dobytka, které byly v pronájmu u Bártý ve vsi Vlhavy. Vs Třeboň, sign. IB 5AE 10/1.

²⁹ Matěj Knotek, Sviny (1594) – „8 dřevěnejch talířů“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

³⁰ Jan Hanzal, Hlína (1694) – „pluh železný s kolečky“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

³¹ Bartoš Břichva, Kaliště (1687) – „2 vozy kovaný, třetí špatnější též kovaný“, Vs Hluboká nad Vltavou, IB 5 AE 14c.

³² Jiří Kosař, Štěpánovice (1718) – „formanskej spotřebovanéj vůz, 2 vozy pro domácí potřebu, 8 nových a starých kol, 2 nový železem obložený kola“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

³³ Jan Hanzal, Hlína (1694) – „vůz kovaný jeden a půl, půl bosýho vozu“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

³⁴ Matěj Knotek, Sviny (1596) – „vozův s koši k vození hnoje 3“, Vs Třeboň, sign. IB AE 47.

³⁵ Pavel Kříž, Kestřany (1720) – „půl bosého vozu“, Vs Protivín, inv. č. 2079.

³⁶ Vesnický konšel Lorenc Dvořák, ves Mysletín (1701), Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

³⁷ Matěj Knotek, Sviny (1594) – „6 chomoutů, 2 sedla, 2 šle (postroje/opratě), 6x uzdy prostý, 2x uzdy jezdecký“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

³⁸ Pavel Klaunovský, panství Třeboň (nedatováno) – lejta, velká kád', sud, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

³⁹ Nejmenovaný hamerník, Hrdlořezy (1720) – „*nová kosa hrabičná, stará travní, starý velký srp*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

⁴⁰ Šimon Houser, Heřmaň (cca 1700), Vs Protivín, inv. č. 2078.

⁴¹ Sedlák Jan Mertl, Křtětice (1785) – „*brus točící*“, Vs Protivín, inv. č. 2084; sedlák Matej Knotek, ves Sviny (1594) – brus, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

⁴² Vít Tkadlec (chalupník), Češnovice (1739) – „*hrabice, travičná kosa, stolice s kosou* – řezačka, *hnojné vidle, kopáč, motyka*“, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 13f.

⁴³ Václav Šamáček, Bošilec (1747) – 1x hachle na len, 1x železný hřeben na drhnutí lnu, 2 přeslice, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

⁴⁴ Jiřík Marek, Ševětín (1720) – „*2 sekery, malá sekera, široká sekera, 2 pily, malá pilka, 4 nebozezy, teslice*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

⁴⁵ Jakub Podenašk (chalupník), Úsilné (1742) – „*1 širočina*“, Vs Hluboká nad Vltavou, IB 5 AE 16k 1.

⁴⁶ Mikuláš Melichar, Záhořany (1696) – „*okna ve světnici do olova vsazená 6 kusů, v malé světnici 2, v kuchyni 1, v komoře 2 do dřeva vsazená*“, Vs Orlík, V AE 13/6; *Lidová kultura*. 2007: 678–679.

⁴⁷ Josef Doležal (zájezdni hostinec), Hrdějovice (1715) – červeně natřený stůl, bílý stolek v kanceláři, červená lavice, bílá lavice, bílý výčepní stůl, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b; Martin Fuka (šenkýř), ves Kovářov (1751) – červeně natřený stůl z bílých prken, Vs Orlík, sign. V AE 12/6.

⁴⁸ Pozůstalostní inventáře uvádějí materiálové určení pouze v jednom případě: Mikuláš Malý, ves Záhořany (1696) – „*štok staréj dubovej*“, Vs Orlík VAE 13/6. Rozšíření barevného určení však dokládá Vařeka – Petráňová – Plessingerová 1988: 205.

⁴⁹ Jakub Slepíčka, Slověnice (1745) – červeně natřený stůl se šupletkem, Vs Protivín, inv. č. 2100.

⁵⁰ Židle se na venkově vyskytovala výjimečně: Martin Padovec (voskař), městečko Mirovice (1709) – u jedné židle složené 600 liber vosku, Vs Orlík, sign. V AE 11, Nr. 51; Jan Mertl, Křtětice (1785) – malá židle, Vs Protivín, inv. č. 2048.

⁵¹ Josef Doležal (zájezdni hostinec), Hrdějovice (1715) – červené a bílé lavice, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

⁵² Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 13f (2 truhly zelený), Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50 (velká zelená truhla – pytle, staré oblečení, malá bílá truhla – oblečení).

⁵³ Lorenc Dvořák (konšel), Mysletín (1701) – 1 velká truhla (drobné oblečení), 2. menší truhla bílé barvy, 3. stará černá truhla se starým i novým oblečením zesnulého, 4. bílá truhla s vlnou a tukem (sádlem), Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

⁵⁴ Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47 (1694 – truhla se zámek; konec 17. století – almara i truhla se zámek západitým); Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50 (1747 – 2 truhly, jedna se zámek).

⁵⁵ Kašpar Bárta, Litoradlice (1699) – „*jedna truhla s chodícíma šatama a bielejma povlaky*“, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10/1.

⁵⁶ Václav Šamáček, Bošilec (1747) – 1 „*almara v rohu ve světnici*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50; Martin Fuka (šenkýř), Kovářov (1751) – „*skříň na oblečení z bílých prken bez kování a zámku, skříň rohová se zámek*“, Vs Orlík, sign. V AE 12/6.

⁵⁷ Jiřík Chylík (obchodník se dřevem), Orlík (nedatováno), Vs Orlík, V AE 12/1 Nr. 2.

⁵⁸ Václav Šamáček, Bošilec (1747) – dokonce dva (!) misníky s hliněným nádobím, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50; Jakub Slepíčka, Slověnice (1745) – misník s dolní skříňkou, Vs Protivín, inv. č. 2100.

⁵⁹ Anna, pozůstalá dcera po hrnčíři Tomáši Veselým, městečko Podhradí, místní část Hamr (1786) – vyšetřovaná pro podezření pro pokus otravy, omylem místo soli vzala „z prkna“ drcené sklo, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB BC 5a2.

⁶⁰ Václav Šamáček, Bošilec (1747) – 3 spížírny, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

⁶¹ Martin Fuka (šenkýř), Kovářov (1751), Vs Orlík, V AE 12/6.

⁶² Matěj Knotek, Sviny (1594) – „2 velké peřiny, 2 polštáře, 2 podušky“; Jan Hanzal, ves Hlína (1694) – „3 hrubé peřiny, 2 prostěradla“; Adam Smejkal, Hlína (konec 17. století) – „peřina ložní s polštářem“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47; Kašpar Bárta, Litoradlice (1699) – 6 kusů peřin, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10/1.

⁶³ Tohoto označení užito v seznamu věcí, které děvečka Justina ukradla svému hospodáři Matěji Novákovi, ves Zahájí (1673), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 6a.

⁶⁴ Kašpar Bárta, Litoradlice (1699) – 6 ks peřin (3 z nich u pana Matěje Vávry v Hluboké, „jedna praporová, 2 z toho peří, ostatní 3 kusy doma“), Vs Třeboň, sign. IB 5AE 10/1; Jan Hanzal, Hlína (1694) – 3 hrubé peřiny, 2 prostěradla, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

⁶⁵ Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 4/6 (1663), 4k (1737).

⁶⁶ Justina Kotrlíková obviněná z infanticidia (1706) uvádí, že hned po porodu ji matka posadila ke kamnům, aby se zahřála, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 4h.

⁶⁷ Josef Doležal (zájezdní hostinec), Hrdějovice (1715) – postel hnědě zbarvena, prostá postel, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

⁶⁸ Lorenc Dvořák (konšel), Mysletín (1701) – 2 postele s peřinami; Kateřina Matýsková, Doudleby (1732) – velká postel s prostěradlem, 3 malé postele, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50; Martin Fuka (šenkýř), Kovářov (1751) – 2 staré postele, každá pro 2 osoby, Vs Orlík, sign. V AE 12/6; Řehoř Prokop, Krašovice (1702), Vs Protivín, inv. č. 2082.

⁶⁹ Sedlák Florián Marek se dopustil cizoložství s Veronikou Belíanovou, chalupnicí z Jaroslavice (1745). Zatímco on připomíná, že ve světnici na kamnech ležela, ona zmiňuje víc míst (v komoře na posteli, ve světnici na peci, v chlívě). Ze světnice do komory šel hřešit také sedlák Vít Vítan, který si zde „přes postel položil“ Barboru Soukupovou, chalupnici z Velkého Záblatí (1748), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 10h, 10i. V případě cizoložství (1706) ženatého Jana Telátka z obce Suché a Magdaleny Houdkové (jeho děvečky a švagrové) on uvádí, že poprvé na lavičce ležela, zatímco ona jako „místo činu“ zmiňuje vždy ve světnici na peci, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 10b.

⁷⁰ Kateřina Porodová v nedatovaném protokolu uvedla, že se skutku s Matějem Šulistou mnohokrát dopustila ve světnici na truhle (leden 1711), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BP 11b.

⁷¹ Relace o případu Kateřiny Langerové a Václava Leynota z 17. 7. 1755, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BP 13.

⁷² Protokol Markéty Jerhortové a Matěje Papáčka (10. 4. 1696), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BP 12.

⁷³ Kateřina, dcera Šimona Bejši, 20. 9. 1673 do protokolu uvedla, že ji rytmistrův syn Franz „k zlejšmu skutku přivedl a ji do podušek na seně hodil“, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BP 12.

⁷⁴ Protokol Voršily Javůrkové a Václava Smrčka z 10. 7. 1696, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BP 12.

⁷⁵ Zvláště v případech cizoložství je uváděno, že poprvé byl tento skutek tam, kde čeleď nocovala, zpravidla na lavičce v síni. Teprve v opakovaných případech je zmiňováno poněkud intimnější prostředí – v síni na peci nebo dokonce v komoře – v manželské posteli, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 10a (1706), 10h (1745).

⁷⁶ Případy starých a nemocných lidí „na peci“ nebo „za kamny“ jsou uváděny v poddanských seznamech; např. vdova Markéta (58 let) z Chotýčan (1674) „jsouce stará hrubě živá sedí za kamny“, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AU Nr 1, fol. 38.

⁷⁷ Kateřina Pulcová, Dobřejičky (1752), nařčená z kacířství, která dočasně přebývala u chalupníka Pavla Slámy, v noci spala na slamníku (na zemi), zatímco přes den „ležela v loži tchýně a tchána“ ve světnici, tj. v manželské posteli. Při magických úkonech seděla na lavičce nebo na peci. O jejím mimořádném postavení v domácnosti hostitele vypovídá skutečnost, že hospodář nařídil zeti, aby ji pokaždé, když ji potká, pozdravil a ruku jí políbil, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 9d1.

⁷⁸ Josef Doležal (zájezdní hostinec), Hrdějovice (1715) – v pozůstalostním inventáři naprosto výjimečně uvedeno seno a sláma k ubytování čeledí, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

⁷⁹ Pavel Chalupa, podle vyženěné usedlosti zvaný Šťoural, byl obviněn z cizoložství s pastorkyní Kateřinou Šťouralovou (1731), uvádí, že když v noci přišel z hospody domů, jeho nevlastní dcera ležela ve světnici na slámě, zatímco on šel do kuchyně, kde spává s manželkou. Ke skutku cizoložství došlo teprve nad ránem, když se vracel ze dvora, kam šel vykonat potřebu do koryta na moč, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 10f.

⁸⁰ Případ čeledína Lorence obviněného ze zoofilie s jalovicí, který běžně nocoval ve chlévě (1723), SOA Třeboň – pobočka Český Krumlov, Schwarzenberská ústřední kancelář, oddělení Hluboká nad Vltavou, sign. 5BC et 5BP 2q.

⁸¹ Eliška, dcera Fabiána Hanzala z Hůrek, ve službě u tamního souseda Tůmy (1731), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5PB 1f; podobně Kateřina, dcera Zuzany Janečkové z Lišova u tamního radního Matěje Hrdličky (1704–1705), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 2f; Vařeka – Petráňová – Plessingerová 1988: 206.

⁸² Matěj Knotek, Sviny (1594) – 8 dřevěných talířů, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

⁸³ Josef Doležal (zájezdní hostinec), Hrdějovice (1715), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

⁸⁴ Jakub Slepíčka, Slavětice (1745) – výjimečně evidován krájecí nůž, Vs Protivín, inv. č. 2100.

⁸⁵ Výpověď Veroniky Košťálové z Chotýčan z 19. 4. 1689, že svému dítěti prořízla hrdlo takovýmto nožkem, který mívala vždy při sobě, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 4c.

⁸⁶ Josef Doležal (zájezdní hostinec), ves Hrdějovice (1715) – červeně natřené misky s kovovými držadly, dřevěné talíře, hliněné misky, sklenice na pivo s uchy, konvice a půlkorbele s kovovými víky, plechové pivní konve a žejdlíky, hliněné pivní korbele, korbelíky 75 ks, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

⁸⁷ Josef Doležal (zájezdní hostinec), Hrdějovice (1715) – 7 stříbrných lžic a příborových nožů, cínové nádoby, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b. Cínové nádoby v ceně 50 zl., 9 kusů stříbrných lžic, vlastnil také Martin Padovec (voskař), městečko Mirovice (1709), Vs Orlik, sign. V AE 11, Nr. 51.

⁸⁸ Jan Hanzal, Hlína (1694) – přestože vedle vlastního dobytka pronajímal ještě 3 páry vejřezků (mladých volů), neměl ve své domácnosti žádné luxusnější kuchyňské předměty, které by stály za pozornost při vyřizování jeho pozůstalosti, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47; srov. pozůstalost sedláka Matěje Knotka, Sviny (1594), kde se vedle na svou dobu nevídaného množství dobytka a 13 až 14 kop grošů hotovosti nezmiňuje jiné nádoby než 8 dřevěných talířů, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

⁸⁹ Josef Doležal (zájezdní hostinec), Hrdějovice (1715) – máselnice s tloukem, nádoba na kysané zelí, džber na vodu, škopek, konvice na vodu, nádoba na vodu s železným pobitím, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

⁹⁰ Pavel Klačunovský, panství Třeboň (nedatováno) – „spížek 2 kusy“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

⁹¹ Václav Šamáček, Bošilec (1747) – 2 tzv. kádečky na zelí, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

⁹² Šimon Houser, Heřmaň (1700) – 1 velká a 2 malé díže, Vs Protivín, inv. č. 2078.

⁹³ Václav Šamáček, Bošilec (1747) – 7 ošatek na pečení chleba, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

⁹⁴ Josef Doležal (zájezdní hostinec), Hrdějovice (1715) – lopata k sázení chleba, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

⁹⁵ V noci, kdy se do kamen nepřikládalo, fungoval kamnovec s ohřátou vodou také jako rezervoár tepla a zpomaloval vychládání místnosti.

⁹⁶ Největší počet kotlů byl evidován u voskaře z poddanského městečka, ty však byly většinou určeny k výrobě svíček: Martin Padovec (voskař), městečko Mirovice (1709) – „*kotel k lití svíček voskových a menších, kotel k lití svíček menších, 2 kotle železný při presu, kotel měděný při voskovně*“, Vs Orlík, sign. V AE 11, Nr. 51.

⁹⁷ Sedlák Jakub Slepíčka, Slavětice (1745) – „*1 Eyserne Ofem Töpf*“, Vs Protivín, inv. č. 2100. Hrnčí se využívalo také k ukládání potravin, které měly zůstat v chladu – Matěj Knotek, Sviny (1594) – „*2 sádla pečníky*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47; Jiřík Chylík (obchodník se dřevem), Orlík (nedatováno) – společně uváděny homole a hrnce, Vs Orlík, V AE 12/1 Nr. 2; Josef Doležal (zájezdni hostinec), Hrdějovice (1715) – „*Millich Töpf, wie auch Reineln*“, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b; *Lidová kultura*. 2007: 284–285.

⁹⁸ Josef Doležal (zájezdni hostinec), Hrdějovice (1715) – Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

⁹⁹ Jakub Slepíčka, Slavětice (1745) – „*1 ofen gabl*“, Vs Protivín, inv. č. 2100; Josef Doležal (zájezdni hostinec), Hrdějovice (1715), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

¹⁰⁰ Kašpar Bárta, Litoradlice (1699), Vs Třeboň, sign. IB 5AE 10/1.

¹⁰¹ Josef Doležal (zájezdni hostinec), ves Hrdějovice (1715), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

¹⁰² Kašpar Bárta, Litoradlice (1699) – „*jeden moždíř železný*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 10/1.

¹⁰³ Spolu s třemi trojnožkami pod pánve byly tyto předměty odhadnuty na 1 zl. Josef Doležal (zájezdni hostinec), Hrdějovice (1715) – ve vybavení hospodské kuchyně se dále mj. uvádí spížka na chleba, kuchyňský nůž, naběračky, plechové struhadlo na železném podstavci, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

¹⁰⁴ Právě „*ohnivé kleště*“ představovaly corpus delicti v případě zbité Kateřiny Janečkové v městečku Lišově (1704–1705), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 2f.

¹⁰⁵ Josef Doležal (hospoda), Hrdějovice (1715), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

¹⁰⁶ Josef Doležal (hospoda), Hrdějovice (1715) – skleněná lucerna ve dřevě 2 ks (24 kr.), železný svícen s železným kratiknotem 3 ks (45 kr.), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b; Václav Šamáček, Bošilec (1747) – stará lucerna (3 kr.), Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁰⁷ Matěj Knotek, Sviny (1594) – 3 přeslice v kříži, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

¹⁰⁸ Josef Doležal (hospoda), Hrdějovice (1715) – přeslice na len (první – 10 kr., druhá – 8 kr.), kolovrat (36 kr.), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b. O běžném rozšíření těchto předmětů nepřímo vypovídají úkolové tresty, totiž upředení určitého množství lněné příze, ukládané zmrháním ženám. Matlas 2006: 86.

¹⁰⁹ Šimon Houser, Heřmaň (1700) – necky k praní, Vs Protivín, inv. č. 2078; Jiří Kosař, Štěpánovice (1718) – 3 necky a jiné malé rozličné dřevěné potřeby, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹¹⁰ Plošné nařízení o odzbrojení sedláků vydal český zemský sněm ve dnech 24. 10.–7. 12. 1650, Kalousek 1906: 235.

¹¹¹ Matěj Matějček, Kočín (1701) měl doma 3 „*rušnice*“ a 3 pistole, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 12f.

¹¹² Kovář Ferdinand Janat, Chlumec, a jistý Dvořák, Hrdějovice (1681), mlynářský tovaryš Adam Krpejšek, městečko Podhradí (1702), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 2c, 2e; Matlas 2007a: 52 (poznámka č. 644) a 96 (případ č. 5).

¹¹³ V souvislosti s oděvem venkovského obyvatelstva (struktura, charakter, barva) je nutné brát do úvahy krajové odlišnosti. Poznatky doložené na příkladu z jihu Čech tedy nelze v širším měřítku generalizovat.

¹¹⁴ Např. sedlák Matěj Knotek, Sviny (1594), Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47; sedlák Václav Šamáček, Bošilec (1747), Vs Třeboň, sign. IB AE 50.

¹¹⁵ Zikmund Svoboda z Červeného Újezdu, který si v roce 1670 dovolil předstoupit před vrchnostenské úředníky bez košile, vyvolal takové pobouření, že si kancelářský písař tuto otřesnou skutečnost poznamenal k jeho usedlosti i do pozemkových knih, které pochopitelně měly sloužit zcela jinému účelu, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. I 5AU 10/1, fol. 41.

¹¹⁶ *Lidová kultura*. 2007: 739.

¹¹⁷ Syn majitelů hostince manželů Profantových (Lhota, statek Dříteň, 1751) byl obviněn z vraždy, což mělo za následek domovní prohlídku hostince i pořízení zevrubného seznamu věcí v truhle – oblečení, látky, ubrusy uváděny pohromadě, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 2b.

¹¹⁸ V truhle evidována lněná látka ze Slezska, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 2b.

¹¹⁹ Jan Hanzal, Hlína (1694) – 4 šerkový sukně, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

¹²⁰ Soupis obsahu truhly hostinské Elišky Profantové, ves Lhota (1751), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 2l.

¹²¹ Viz poznámky č. 110–111; tkalcovské stavy nejsou v pozůstalostních inventářích evidovány (doloženy pouze přeslice a kolovraty).

¹²² Adam Smejkal, Hlína (konec 17. století) – „2 polovičně ochozený kožichy suknem potažené, plášť čistotnej, spodky kožené“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

¹²³ Poslední vůle Doroty Maškové, ves Červená (1713), Vs Orlík, sign. VAE 12/1; *Lidová kultura*. 2007: 417–419.

¹²⁴ Adam Smejkal, Hlína (konec 17. století) – „2 kožichy, plášť čistotný, spodky kožený“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

¹²⁵ Flanel – druh teplé a měkké látky s oboustranným vlasem.

¹²⁶ Soupis obsahu truhly hostinské Elišky Profantové, Lhota (1751), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 2l.

¹²⁷ Jiřík Marek, Ševětín (1720) – šaty nebožtíka: „1 zelený soukenný kabát, staré a nové kožené kalhoty, boty, střevíce“; šaty po nebožce: „sukně modrá mezulánová, stará modrá sukně mezulánová, sukně zelená mezulánová, 2 fěrtochy, jeden zelený a druhý modrý kondrašový, 3 živůtky kondrašový, kapicový, rašový, kožich soukený, plášť soukenný, zimní čepice soukenná; ubrus a ručník cvilinkový, prostěradlo, 5 čepců, 3 roušky, střevíce, punčochy vlněné, 4 peřiny s cejchami.“

¹²⁸ Nejmenovaný hamerník ze vsi Doudleby (1720) – „1 neues und 4 alte zerrishene Hemmeter“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹²⁹ Josef Jeremiáš (šenkýř), Ražice (1724), Vs Protivín, inv. č. 2094.

¹³⁰ Petr Kříž, Kestřany (1720) – kabát, kalhoty, pár bot, 3 košile, Vs Protivín, inv. č. 2079.

¹³¹ Pavel Klačunovský, panství Třeboň (nedatováno) – pár bílých kalhot z cajku, pár starých lněných kalhot, 2 černé kožené pásky, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹³² Václav Prstůšek, pohůnek v panském ovčíně (1723) „1 überTragenen Tuchen Rock mitt mössingen Knöpfen, 1 Lederenes paar Hosen und 1 Huet“, Vs Protivín, inv. č. 2115; srov. Petráňová 1994: 208.

¹³³ Josef Jeremiáš (šenkýř), Ražice (1724) – „3 ober und 2 unter rökchl“, Vs Protivín, inv. č. 2094.

¹³⁴ U mužských kamizol nebyla barva uváděna; v případě ženských kamizol byla zmiňována vždy; pokud žena měla víc kamizol, tak každá z nich byla zpravidla jiné barvy. *Lidová kultura*. 2007: 340–342.

¹³⁵ Martin Padovec (voskař), městečko Mirovice (1709) – „kabát letní při něm stříbrných knoflíků 3,5 tuctu a 4 kusy, kamizola při ní menších stříbrných knoflíků 4 tucty a 4 kusy, kožich při něm velkých stříbrných knoflíků 3 tucty“, Vs Orlík, sign. V AE 11, Nr. 51.

¹³⁶ Nejmenovaný hamerník ze vsi Doudleby (1720) – „*1 neues und 4 alte zerrishene Hemmeter*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹³⁷ Matěj Knotek, ves Sviny (1594) – „*2 kožichy chodící, 2 kožichy sukнем podšité, kožich bera-ní, barchanka*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

¹³⁸ Nejmenovaný hamerník, ves Doudleby (1720) – „*1 schwarzer Hueth mit einen schwartzen winderkapel*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹³⁹ Dřeváky nejsou nikde v pozůstalostních inventářích zmiňovány.

¹⁴⁰ V seznamu věcí ukradených děvečkou Justinou jejímu hospodáři Matěji Novákovi, ves Zahájí (1673) – „*mej ženě rubáš*“, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 6a.

¹⁴¹ Řehoř Prokop (hostinský), Krašlovce (1720) – 2 šněrovačky, Vs Protivín, inv. č. 2082; Josef Jeremiáš (šenkýř), Ražice (1724) – 3 šněrovačky, Vs Protivín, inv. č. 2094.

¹⁴² Augustín Vaniček, Kojákovice (1752) – modré tílko selské, soukenné s prýmký, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁴³ Jiřík Marek, Ševětín (1720) – 3 živůtky rozlišené podle užitého dekoru: kondrášový, kapico-lový, rašový, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50; Václav Šamáček, Bošilec (1747) – zelený kondrášový ži-vůtek, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50; *Lidová kultura*. 2007: 1245–1246.

¹⁴⁴ Kateřina Matýsková, Doudleby (1732) – 2 staré obnošené sukně, černý domácí mezulán, žlu-tá kamizola, 2 čepce, šátek na krk, černá kamizola, lněná kamizola, 6 starých košil, 5 fěrtochů, 6 loktů lněného plátna, 6 liber lnu, prostěradlo, ručník, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁴⁵ Jiřík Marek, Ševětín (1720) – „*šaty po nebožce jeho manželce: sukně modrá mezulánová, stará modrá sukně mezulánová, sukně zelená mezulánová*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁴⁶ Jiřík Marek, Ševětín (1720) – „*2 fěrtochy, jeden zelený a druhý modrý*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁴⁷ Šimon Fausler, Chvaletice (1720) – 2 páry punčoch, Vs Protivín, inv. č. 2072.

¹⁴⁸ Dorota Mašková, Červená (1713) – 4 sukně, kožich liškami pošíť, kabátek kronšový černý, 2 peřiny prachové, Vs Orlík, sign. V AE 13/6.

¹⁴⁹ Kateřina Matýsková, Doudleby (1732) – 2 staré obnošené sukně, černý domácí mezulán, žlu-tá kamizola, červená kamizola, 2 čepice a šátek na krk, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁵⁰ Jiřík Marek, Ševětín (1720) – „*červený hedvábný vínek na hlavu, červený karmazinový ví-nek*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50. *Lidová kultura*. 2007: 1140.

¹⁵¹ Sedlák Jiříka Marka, Ševětín (1720) – zatímco v jeho soupisu oblečení není jediná zmínka o pokrývce hlavy, kterou by stálo za to zahrnout do pozůstalosti, jeho žena měla 5 čepců a 3 roušky dohromady za 41 kr., Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁵² Nabízí se otázka, zda evidovaná prostěradla skutečně musela sloužit jen jako ložní prádlo, nebo zda nemohlo jít o ubrusy (sémanticky odvozeno od slova „prostřít se“).

¹⁵³ Pavel Klaunovský, panství Třeboň (nedatováno) – hnědý plátěný sak, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁵⁴ Manželé Profantovi (Lhota, statek Dříteň, 1751) – ubrusy s damažkovým vzorem (modrý pod-klad a na něm květy), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 2b. *Lidová kultura*. 2007: 118–119.

¹⁵⁵ Josef Jeremiáš (šenkýř), Ražice (1724) – kapesník, Vs Protivín, inv. č. 2094.

¹⁵⁶ Kateřina Matýsková, ves Doudleby (1732) – 6 loktů lněného plátna, 6 liber lnu, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 50.

¹⁵⁷ Martin Fuka (šenkýř), Kovářov (1751) – 50 str. pšenice (115 zl.), 100 str. žita (120 zl.), 30 str. ječmene (36 zl.), 5 str. hrachu (8 zl.), Vs Orlík, sign. V AE 12/6.

¹⁵⁸ Jedinou výjimkou je pozůstalost sedláka Matěje Knotka, ves Sviny (1594) – „*vědro másla, 8 sýrů, prostice soli, 2 sádla pečníky*“, Vs Třeboň, sign. IB 5AE 47.

¹⁵⁹ Seznamu věcí, které děvečka Justina ukradla svému hospodáři Matěji Novákovi, Zahájí (1673) – „*másla 30 žejdlků po 6 kr., perníku za 3 kr.*“, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 6a.

Seznam věcí, které cikáni ukradli sedláku Švecovi (1729–1730) – dvě čtvrtky masa z malého prasete, 4 hrnce másla, Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5BC 7b.

¹⁶⁰ Martin Padovec (voskař), městečko Mirovice (1709) – „*knoflíků stříbrných na šňůrce navlečených odváženo 11 liber 13 lotů, kabát letní při něm stříbrných knoflíků 3,5 tuctu a 4 kusy, kamizola při ní menších stříbrných knoflíků 4 tucty a 4 kusy, kožich při něm velkých stříbrných knoflíků 3 tucty*“, Vs Orlík, sign. V AE 11, Nr. 51.

¹⁶¹ Josef Doležal (zájezdní hostinec), Hrdějovice (1715), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

¹⁶² Josef Doležal (zájezdní hostinec), Hrdějovice (1715) – „*hölzerne schlag Uh*“ za 3 zl. „*daß Bild oder Mutter Gottes Von Budweiß auf Leinwandt und in blau gemahlter Ram*“ za pouhých 45 kr., Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5AE 10b.

¹⁶³ Jan Fuka (šenkýř), Kovářov (1751), Vs Orlík, sign. V AE 12/6.

¹⁶⁴ Jiřík Chylík (obchodník se dřevem), Orlík (nedatováno) – v almaře ve světnici rozličné cedulky, patrně účty či kupní smlouvy, kterým pořizovatelé inventáře nerozuměli, Vs Orlík, V AE 12/1 Nr. 2.

¹⁶⁵ Pro podezření z deliktu urážky katolického náboženství byli vyšetřováni Vít Kameník a Prokop Cihlár (1694), chalupník Jiří Zelenka (1705), nejmenovaný dříteňský sládek (1677), Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5 BP 1d, 1e.

¹⁶⁶ Děvečka Eliška, dcera Fabiána Hanzala, ves Hůrky (1731) – vyšetřována pro delikt pověrvosti, kterého se dopustila tím, že do studny vhodila starý dřevěný kříž, „*který jí nad postelí v komůrce visel*“. Vs Hluboká nad Vltavou, sign. IB 5 BP 1f.

Literatura:

Blickle, Peter: 1986 – Kommunalismus, Parlamentarismus, Republikanismus. *Historische Zeitschrift* 242: 529–556.

Burke, Peter: 2005 – *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha: Argo.

Burke, Peter: 2006 – *Variety kulturních dějin*, Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury: 169–189.

Bůžek, Václav: 2001 – Tendencje rozwoju kultury codziennego w południowoczeskich mieszczańskich gospodarstwach domowych we wczesnej nowożytności. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 49: 1–2: 13–40.

Bůžek, Václav: 2004 – Adelige und bürgerliche Nachlassinventare des 16. und 17. Jahrhundert in den böhmischen Ländern. In: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (eds.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*. Wien – München: Oldenbourg: 468–476.

Bůžek, Václav: 2005 – Nachlaßinventare, Testamente, Heiratsverträge – Wege zur bürgerlichen Alltagskultur des 16. und 17. Jahrhunderts in der tschechischen Geschichtsschreibung. *Vanna Tallinn* 16: 205–227.

Bůžek, Václav – Bůžková, Hana – Stejskalová, Jana: 1990a – Měšťanské domácnosti v předběllohorských jižních Čechách (Prameny, metody a stratifikace). *Jihočeský sborník historický* 59: 65–80.

Bůžek, Václav – Bůžková, Hana – Stejskalová, Jana: 1990b – Interiéry domů v jihočeských předběllohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu). *Jihočeský sborník historický* 59: 113–127.

Cerman, Markus – Luft, Robert (eds.): 2005 – *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich.“ Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit*. München: Oldenbourg.

Dressel, Gert: 1996 – *Historische Anthropologie. Eine Einführung*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.

- Dülmen, Richard van: 2002 – *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*. Praha: Dokořán.
- Einbach, Joachim: 1996 – Kriminalitätsgeschichte zwischen Sozialgeschichte und Historischer Kulturforschung. *Historische Zeitschrift* 263: 709–711.
- Gleixner, Ulrike: 1994 – „Das Mensch“ und „der Kerl: Die Konstruktion von Geschlecht in Unzuchtsverfahren der frühen Neuzeit (1700–1760)“. Frankfurt am Main: Campus: 19–25.
- Grulich, Josef: 2000 – „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). *Historická demografie* 24: 49–82.
- Grulich, Josef: 2001 – Zkoumání „malíčností“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie). *Český časopis historický* 99: 519–547.
- Grulich, Josef: 2002 – Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950. *Historická demografie* 26: 123–146.
- Grulich, Josef: 2005 – Migrace českobudějovického obyvatelstva ve světle propouštěcích listů (1756–1770). In: Myška, Milan (ed.): *Historiae Historica. Profesoru Lumíru Dokoupilovi k sedmdesátinám*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis 12, Sborník Ostravské univerzity 219. Ostrava: 55–72.
- Grulich, Josef: 2008 – *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita České Budějovice.
- Hanzal, Josef: 1960 – Vývoj a význam poddanské odúmrtní v předbělohorských Čechách. *Sborník archivních prací* 10: 146–180.
- Hanzal, Josef: 1962 – Poddaní novohradského panství v II. polovině 16. století. *Jihočeský sborník historický* 31: 1–15.
- Hanzal, Josef: 1963 – Předbělohorské poddanské inventáře. *Český lid* 50: 169–174.
- Hanzal, Josef: 1964 – Vesnická obec a samospráva v 16. a na počátku 17. století. *Právněhistorické studie* 10: 135–147.
- Heřmáňková, Marie: 1999 – *Únětice v 18. století. Kapitoly ze života středočeské vesnice*. Praha: Diplomová práce FF UK.
- Holakovský, Milan: 1993 – Finanční hospodaření na selských gruntech v předbělohorských jižních Čechách. *Jihočeský sborník historický* 62: 70–91.
- Hopf-Droste, Marie-Luise: 1982 – Vorbilder, Formen und Funktionen ländlicher Anschreibebücher. In: Ottenjann, Helmut – Wiegmann, Günter (eds.): *Alte Tagebücher und Anschreibebücher. Quellen zum Alltag der ländlichen Bevölkerung in Nordwesteuropa*. Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, Bd. 33. Münster: 61–84.
- Hopf-Droste, Marie-Luise (ed.): 1989 – *Katalog ländlicher Anschreibebücher aus Nordwestdeutschland*. Pbd. Volkskunde, Bd. 3. Münster.
- Horský, František: 1861 – *Rolnická polní kázání o tom, co jest nepotřebnější k výkonnému vzdělávání polí hlavně majetníkům menších pozemků*. Praha: Heinrich Mercy.
- Hrdlička, Josef: 2003 – *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích: 15–22.
- Chalupa, Aleš: 1969 – Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750). *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie* 23: 4–5: 197–374.
- Chocholáč, Bronislav: 1999 – *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a 17. století*. Brno: Matice moravská.
- Kalousek, Josef (ed.): 1906–1910 – *Archiv český XXIII–XXV*. Praha: Královská česká společnost nauk.
- Kramařík, Jaroslav: 1971 – Údaje o nabytku poddaných na jednom západočeském panství z konce 18. a první poloviny 19. století. *Český lid* 58: 45–48.

- Kubačák, Antonín: 1994 – *Dějiny zemědělství v českých zemích, 1. díl (od 10. století do roku 1900)*. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR.
- Lidová kultura. *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, 1 (Věcná část A–N), 2 (Věcná část O–Ž), 3 (Biografická část)*. 2007 – Praha: Mladá fronta.
- Lorenzen-Schmidt, Klaus Joachim: 1999 – Bibliographie europäischer bäuerlicher Schreibebücher. *Research on Peasant Diaries* 16: 3–35.
- Machačová, Jana – Matějček, Jiří: 2001 – Sociální historiografie období industrializace českých zemí z let 1990–2000. *Český časopis historický* 99: 294–312.
- Matlas, Pavel: 2006 – Delikt smilstva a jeho postih na schwarzenberském panství Hluboká nad Vltavou. *Archivum Trebonense*: 76–96.
- Matlas, Pavel: 2007a – Hrdelní soudnictví na panství Hluboká nad Vltavou (1661–1765). *Sborník archivních prací* 57: 3–156.
- Matlas, Pavel: 2007b – Dvojím metrem. Trestní praxe patrimoniální jurisdikce v raném novověku. In: Bůžek, Václav – Dibelka, Jaroslav (eds.): *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. Opera Historica 12. České Budějovice: Jihočeská univerzita České Budějovice: 291–313.
- Maur, Eduard: 1966 – K utužení feudálních vztahů na komorních statcích v době pobělohorské. In: Fiala, Zdeněk – Nový, Rostislav (eds.): *Z českých dějin. Sborník in memoriam Prof. Dr. Václava Husy*. Praha: 151–169.
- Maur, Eduard: 2006 – Kronikářské záznamy lidové provenience jako historický pramen. In: Karlová, Štěpánka – Lišková, Veronika – Stočes, Jiří (eds.): *Historická dílna I. Sborník příspěvků přednesených v roce 2006*. Plzeň: Západočeská univerzita: 76–97.
- Medick, Hans: 1994 – Mikro-Historie. In: Schulze, Winfried (ed.): *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikrohistorie*. Göttingen 1994: Vandenhoeck & Ruprecht: 40–53.
- Medick, Hans: 1997 – *Weben und Überleben in Laichingen 1650–1900. Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Medick, Hans: 2002 – Historische Anthropologie. In: Stefan, Jordan (ed.): *Lexikon Geschichtswissenschaft. Hundert Grundbegriffe*. Stuttgart: Reclam: 157–161.
- Mentges, Gabriele – Mohrmann, Ruth-E. – Foerster, Cornelia (eds.): 2000 – *Geschlecht und materielle Kultur. Frauen-Sachen, Männer-Sachen, Sach-Kulturen*. Münsteraner Schriften zur Volkskunde/Europäischen Ethnologie, Bd. 6. Münster – New York – München – Berlin.
- Míka, Alois: 1960 – *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*. Praha: ČSAV.
- Mikulec, Jiří: 1990 – Dějiny venkovského poddaného lidu v 17. a 18. století a česká historiografie posledních dvaceti let. *Český časopis historický* 88: 119–130.
- Mlynářiková, Barbora: 2001 – *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740–1830. I–II*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.
- Nodl, Martin – Tinková Daniela (eds.): 2007 – *Antropologické přístupy v historickém bádání*. Praha: Argo.
- Ogilvie, Sheilagh: 2005 – Communities and the ‘Second Serfdom’ in Early Modern Bohemia. *Past & Present* 187: 91–115.
- Peters, Jan: 1993 – Wegweiser zum Innenleben? Möglichkeiten und Grenzen der Untersuchung populärer Selbstzeugnisse der frühen Neuzeit. *Historische Anthropologie* 1: 235–249.
- Petráň Josef: 1958 – Zemědělské nářadí poddaných v Čechách koncem 16. a začátkem 17. století. *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia Univerzity Karlovy* 3: 3–4: 5–54.
- Petráň Josef: 1963 – *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*. Praha. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica – Monographia V.
- Petráň Josef (ed.): 1995 – *Dějiny hmotné kultury*. II/ 1–2, Praha: Karolinum.

- Petráň, Josef: 2003 – Mikrohistorie, aneb o nedějích. In: Klápště, Jan – Plešková, Eva – Žemlička, Josef (eds.): *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*. Praha: Lidové noviny: 201–208.
- Petráňová, Lydia: 1994 – Ke studiu oděvu lidových vrstev města a venkova od 16. do poloviny 18. století v Čechách. *Český lid* 81: 201–215.
- Petráňová, Lydia – Vařeka, Josef: 1987 – Vybavení venkovské zemědělské usedlosti v době předbělohorské (na pozadí poddanských inventárů). *Archeologica Historica* 12: 277–285.
- Poulsen, Bjørn: 1992 – Die ältesten Bauernanschreibebücher. Schleswigsche Anschreibebücher des 16. und 17. Jahrhunderts. In: Bjørn Poulsen – Klaus Joachim Lorenzen-Schmidt (eds.): *Bäuerliche Anschreibebücher als Quellen zur Wirtschaftsgeschichte*. Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins und Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Band 21, Neumünster: 89–105.
- Ryantová, Marie: 2007a – *Nařízení až za hrob. Testamentární praxe a vyřizování pozůstalosti světských duchovních pražské arcidiecéze v době barok*. In: Martin Holý – Jiří Mikulec (eds.): *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. FHB Supplementum I. Praha: Historický ústav AV ČR: 149–162.
- Ryantová, Marie: 2007b – *Památníky a neb štambuchy, to jest alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. 10 – 11.
- Scheutz, Martin: 2004 – Gerichtsakten. In: Pauser, Josef – Scheutz, Martin – Winkelbauer, Thomas (eds.): *Quellenkunde der habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Wien – München: Oldenbourg: 561–571.
- Schilling, Heinz: 1997 – Disziplinierung oder „Selbsregulierung der Untertanen“? Ein Plädoyer für die Doppelperspektive von Makro- und Mikrohistorie bei der Erforschung der frühmodernen Kirchengeschichte. *Historische Zeitschrift* 264: 675–691.
- Schlumbohm, Jürgen: 1998 – Mikrogeschichte – Makrogeschichte: Zur Eröffnung einer Debatte. In: Schlumbohm, Jürgen (ed.): *Mikrogeschichte – Makrogeschichte: komplementär oder inkommensurabel?* Göttingen: Wallstein: 7–32.
- Schmidt, Heinrich Richard: 1995 – *Dorf und Religion. Reformierte Sittenzucht in Berner Landgemeinde der Frühen Neuzeit*. Stuttgart – Jena – New York: Gustav Fischer Verlag: 364–366.
- Schulze, Winfried (ed.): 1996 – *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin: Akademie: 11–30.
- Schwerhoff, Gerd: 1999 – *Aktenkundig und gerichtsnotirisch. Einführung in die Historische Kriminalitätsforschung*. Tübingen: Fuldaer Verlagsanstalt: 24–45.
- Skopec, Jindřich (ed.): 1907–1916 – *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře Milčického z let 1770–1816*, I–IV, Praha: Dědictví Sv. Jana Nepomuckého.
- Spirhanzl, Jaroslav Duriš: 2006 – *Staré jihočeské chalupy*. Praha: EarthSave CZ.
- Süssmuth, Hans (ed.): 1984 – *Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Svobodová, Jiřina: 1966 – O kroji a textilní výrobě. *Český lid* 53: 306–312.
- Svobodová, Jiřina: 1981 – Oděv lidových vrstev v Čechách. Ikonografické doklady 18. a 19. století. *Český lid* 68: 224–234.
- Škabrada, Jiří 2005 – *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha: Argo.
- Tanner, Jakob: 2004 – *Historische Anthropologie. Zur Einführung*. Hamburg: Janius.
- Tempír, Zdeněk: 1986 – Historie techniky sklizně obilovin. *Prameny a studie* 29: 17–19.
- Tlapák, Josef: 1972 – K otázce vzniku a rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v někdejším Prácheňském kraji. *Vědecké práce zemědělského muzea* 12: 85–112.

- Tlapák, Josef: 1974 – K otázce vzniku a rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v někdejším Tábořském kraji. *Vědecké práce zemědělského muzea* 14: 63–107.
- Tlapák, Josef: 1975 – K některým otázkám poddanské nezákupní držby v Čechách v 16.–18. století. *Právněhistorické studie* 19: 177–210.
- Vařeka, Josef – Frolec Václav: 2007 – *Lidová architektura*. Praha: Grada.
- Vařeka, Josef – Petráňová, Lydia – Plessingerová Alena: 1988 – Mobiliář vesnického domu v Čechách od konce středověku do počátků národního obrození. *Český lid* 7: 202–211.
- Velková, Alice: 2007 – Proměny venkovské společnosti v letech 1700–1850. *Český časopis historický* 105: 809–857.
- Winterling, Aloys (ed.): 2006 – *Historische Anthropologie. Basistexte*. München: Franz Steiner.
- Záloha, Jiří: 1973 – Osvobození poddaných ve Výtoni od odúmrti. *Jihočeský sborník historický* 42: 107–108.
-

Contact: PhDr. Josef Grulich, PhD., Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, Na Mlýnské stoce 35, 370 01 České Budějovice, e-mail: grulich@ff.jcu.cz.
PhDr. Pavel Matlas, Státní oblastní archiv v Třeboni, Zámek 110, 379 11 Třeboň, e-mail: pavel.matlas@tb.ceskearchivy.cz.